

GEMEENTE

Lansingerland

**Meer risico's,
minder middelen**

Kadernota 2012

Inhoudsopgave

Kadernota 2012	4
1. Inleiding	4
1.1. Kadernota 2012: Meer risico's, minder middelen	4
1.2. Oplossingsrichtingen financiële meerjarenproblematiek.....	5
1.3. Uitgangspunten	6
1.4. Kadernota als instrument voor integrale financiële afweging	6
1.5. Actualiteit van de cijfers	7
1.6. Leeswijzer	7
2. Het financiële meerjarenperspectief	8
2.1. Meerjarenperspectief 2013 - 2016	8
3. Niet of nauwelijks beïnvloedbare bouwstenen	10
3.1. Woningbouwplanning.....	10
3.2. Update grondexploitaties jaarrekening 2011.....	12
3.3. Contante waarde grondexploitaties	12
3.4. Rijksbezuinigingen, decentralisaties en Wet werken naar vermogen	14
3.4.1. Algemene uitkering.....	14
3.4.2. Effect decentralisaties op algemene uitkering.....	14
3.4.3. Wet werken naar vermogen	15
3.5. Ontwikkelingen bij gemeenschappelijke regelingen	15
3.6. Groei gerelateerde baten en lasten	16
3.7. Dividend Eneco.....	16
3.8. Inflatie en rente	17
3.9. Effecten van reeds genomen besluiten 2011/2012	17
3.10. WMO (netto groei)	18
4. Beïnvloedbare bouwstenen	21
4.1. Beheerplannen openbare ruimte	21
4.2. Voorzieningenniveau	21
4.3. Onderwijshuisvesting.....	22
4.4. Sport	22
4.5. Inkomensondersteuning.....	24
4.6. Werken in regie	24
4.7. Politieke wensen en/of ombuigingen.....	25
4.8. Lokale lasten	28
5. Weerstandsvermogen	29
6. Kanttekeningen bij het meerjarenbeeld	30
6.1. Nog niet te kwantificeren ontwikkelingen	30
6.2. Actualisatie en mutaties op reserves	30
6.3. Rente	30
Bijlage 1: Uitgangspunten op te stellen meerjarenbegroting 2013-2016	32
Bijlage 2: Maatregelen achter de hand voor slechtere tijden	34

Kadernota 2012

1. Inleiding

Hierbij presenteren wij u de Kadernota 2012: “Meer risico’s, minder middelen”. Deze kadernota heeft tot doel inzicht te geven in de keuzes en hun consequenties ten aanzien van het te voeren beleid in 2013 - 2016 en de daarbij behorende kaders en uitgangspunten.

De kadernota is het middel om het debat in de gemeenteraad te voeren over de uitgangspunten die de gemeente Lansingerland voor de periode 2013 - 2016 stelt. De gemeenteraad stelt in juni 2012 de kadernota vast als basis voor de begroting en geeft daarmee het college het mandaat deze hoofdlijnen te verwerken in een aan de gemeenteraad aan te bieden Begroting 2013 - 2016.

1.1. Kadernota 2012: Meer risico’s, minder middelen

“Meer risico’s, minder middelen” is het motto van de Kadernota 2012. Daar waar we vorig jaar nog spraken van “De voorlopige balans: er is voorlopig balans”, constateren we dit jaar dat het wankel evenwicht naar de verkeerde kant begint om te slaan. Het gesternte is verslechterd en het einde is nog niet in zicht.

De Kadernota 2012 presenteren wij als basis voor de uitwerking van de Begroting 2013. De stand van de huidige meerjarenbegroting 2012 - 2015 is het startpunt van de kadernota. Dit is de stand inclusief de eerder vastgestelde begrotingswijzigingen. Vanuit de voorjaarsnota zijn er een aantal structurele mutaties opgenomen in het meerjarenbeeld.

In het gepresenteerde meerjarenbeeld ligt de basis voor de Begroting 2013 - 2016. De belangrijkste ontwikkelingen, die aan dit beeld ten grondslag liggen, zijn de effecten op de woningbouwplanning en de afzet van bedrijventerreinen, de ontwikkeling van de budgetten in het sociale domein (waaronder WMO, WSW, participatiebudget en effecten decentralisaties) en de rijksbezuinigingen. Het betreft hier grotendeels macro-economische ontwikkelingen, die slechts in beperkte mate beïnvloedbaar zijn.

Bovendien is een aantal keuzen gemaakt om tot dit meerjarenbeeld te komen. Deze keuzen zijn niet zonder risico en leiden tot een verzwaring van de risicoparagraaf.

- Netto contante waarde (NCW): we stellen voor om de huidige systematiek te blijven volgen en de lasten van de NCW-systematiek te nemen bij de jaarrekening. Indien de jaarrekening geen positief saldo heeft, levert dit een negatief rekeningresultaat op. De NCW kent een omvang van 1,6 miljoen euro voor de eerste jaarschijf en cumuleert ieder jaar.
- Eneco: de ingezette beleidslijn om de inkomsten uit het dividend Eneco incidenteel te maken wordt losgelaten. In plaats daarvan liften we mee op de resultaten van 2011 en nemen we in de meerjarenraming een structurele baat op van 1,0 miljoen euro.
- Aanvullende uitkering: het is geen zekerheid dat de aanvullende uitkering wordt toegekend. Deze is echter wel structureel als inkomst opgenomen in de begroting. Daarnaast merken wij op dat bij aanhoudende tekorten op enig moment de meerjarige aanvullende uitkering (MAU) zal moeten worden aangevraagd.

Bij het opstellen van het gepresenteerde beeld van de meerjarenbegroting voor de jaarschijven 2013 tot en met 2016 is gebruik gemaakt van de laatst bekende informatie voor wat betreft de Algemene Uitkering uit het Gemeentefonds en de groei gerelateerde baten en lasten. Nog niet bekend zijn de financiële consequenties van de nieuwe ronde rijksbezuinigingen. De effecten hiervan kunnen substantieel zijn. Om die reden is een voorstel gedaan om een mogelijk effect op te nemen in het meerjarenbeeld.

Pas in de loop van dit jaar komt meer duidelijkheid over de uitwerking van de rijksbezuinigingen en de decentralisatiekortingen. Dit kan voor onze begroting nog stevige effecten hebben. Op dit moment hebben we daar nog geen inzicht in. Met het vallen van het kabinet zal dit op zijn vroegst in het voorjaar van 2013 het geval zijn.

Vanwege de financiële situatie is slechts een beperkt pakket aan wensen toegekend in deze kadernota. De economie heeft zich nog niet hersteld. Onzeker is op welke termijn de economie zich weer gaat herstellen en tot welk niveau de economie zich dan herstelt. De gevolgen van de crisis zullen in ieder geval nog lang na-ijlen in Lansingerland in de vorm van de vertraging in de woningbouw en daarmee samenhangende bevolkingsgroei, vertraging in de afzet van bedrijventerreinen en niet te vergeten de rentelasten die zijn ontstaan door de reeds gedane investeringen in de grondexploitaties. De ontwikkelingen op het gebied van werk en inkomen laten stijgingen van aanvragen om inkomensvoorzieningen zien. Deze stijgingen blijven tot op heden weliswaar achter bij de prognose, maar een negatieve trend is wel zichtbaar.

Uit de verkenningen voor de ontwikkeling van de financiële positie op lange termijn blijkt dat de schuld van de gemeente verder toeneemt en daarmee ook de structurele druk van de kapitaallasten. Wij verwachten op grond hiervan dat zonder aanvullende maatregelen de tekorten na 2016 zullen oplopen. Bovendien kent de gemeente Lansingerland een hoge schuldquote¹. De omvang van de schuld hangt grotendeels samen met het geïnvesteerde vermogen in de grondexploitaties. Reductie van de schuldomvang is dus met name afhankelijk van de mogelijkheden tot afzet van grond en realiseren van inkomende kasstromen. Dit is geen gemakkelijke opgave in het huidige economische klimaat. Op korte termijn zal dus het streven moeten zijn om geen verdere toename van de schuldquote te realiseren.

Het is de intentie van het college om te komen tot sluitende jaarschijven voor 2013 en 2014. Het kan zijn dat er de komende periode nog ontwikkelingen volgen, die vragen om verdere aanpassing van het voorstel in de kadernota. Wij zullen dan de voorstellen voor maatregelen, zoals die zijn gedaan in de Kadernota 2011 in gebieden die tot nu toe nog buiten beschouwing zijn gebleven opnieuw tegen het licht houden. In bijlage 2 worden deze gebieden verder gedefinieerd.

Om tot een volledig sluitende meerjarenbegroting te komen zijn andere maatregelen nodig. Heel concreet ligt de oplossing in bezuinigingen of lastenverzwaring of een combinatie van beide. Deze kadernota bevat een aantal beïnvloedbare bouwstenen. Door aanpassing van het beleid is het mogelijk om binnen deze bouwstenen bezuinigingen te realiseren. Alle oplossingen vragen om een politieke keuze.

1.2. Oplossingsrichtingen financiële meerjarenproblematiek

Op dit moment lijkt het ons het meest verstandig om de focus op het sluitend krijgen van de eerste twee jaarschijven te hebben. Dat neemt niet weg dat parallel aan het uitwerken van de Begroting 2013 - 2016 een verkenning van een aantal oplossingsrichtingen voor onze financiële situatie plaatsvindt. U bent hierover geïnformeerd middels brief U12.18143.

Kern van de problematiek is dat Lansingerland de komende jaren mogelijk geen sluitende begroting zal hebben en de tekorten naar verwachting oplopen. Deze tekorten kennen feitelijk twee oorzaken. Enerzijds zijn dit de effecten van de economische crisis op de grondexploitaties en anderzijds de effecten van de Rijksbezuinigingen en decentralisaties. De vertraging in de grondexploitaties leidt tot een toename van de financieringslasten. Ook de schuldquote - de omvang van de schuld in verhouding tot het balanstotaal - gaat knellen.

De vraag is of de huidige faciliteiten, zoals de artikel-12 status, wel passend zijn als oplossing voor de problemen die voortvloeien uit de grondexploitaties. Ook op landelijk niveau zijn hier twijfels over

¹ Ultimo 2009 bedroeg de schuldquote van Lansingerland 177% (Schuldpositie van gemeenten op 31 december 2009 op basis van kengetallen d.d. 28 juni 2008, website VNG). De kritische grens voor de schuldquote bedraagt volgens de VNG 150%.

omdat veel gemeenten financiële problemen ondervinden als gevolg van vertraging in de grondexploitaties. Indien zij allemaal in een dergelijk traject terecht komen, dan zal de rekening hiervan via het gemeentefonds over alle gemeenten wordt verdeeld. Ook de niet-probleem gemeenten zouden op die manier last hebben van deze oplossing.

De verkenning van de oplossingsrichtingen spitst zich daarom vooral toe op de grondexploitaties, de financiering hiervan en eventuele steun vanuit het Rijk.

1.3. Uitgangspunten

Het gepresenteerde beeld van de meerjarenbegroting is voor de jaarschijven 2013 tot en met 2015 de huidige meerjarenbegroting. Voor het vaststellen van het resultaat van de jaarschijf 2016 is het saldo van de jaarschijf 2015 gekopieerd. Deze jaarschijf is vervolgens gecorrigeerd voor ontwikkelingen ten opzichte van 2015 voor de groei gerelateerde baten en lasten, veranderingen in kapitaallasten en Algemene Uitkering.

In deze periode komen zowel de jaarrekening, de voorjaarsnota en de kadernota tegelijkertijd uit voor bestuurlijke besluitvorming. Deze P&C-documenten hebben betrekking op drie verschillende boekjaren. De jaarrekening over het voorgaande jaar (2011). De voorjaarsnota over het lopende boekjaar (2012) en de kadernota over het komende jaar (2013). De structurele effecten die volgen uit de documenten worden meegenomen naar het volgende boekjaar, dat wil zeggen dat structurele effecten uit de jaarrekening meegenomen zijn in de voorjaarsnota. De structurele effecten vanuit de voorjaarsnota maken onderdeel uit van de voorstellen in de kadernota. Een nadere toelichting op de saldi en uitkomsten van deze drie P&C-documenten hebben we u gegeven in de brief U12.18387.

De meerjarenbegroting staat door allerlei ontwikkelingen onder druk. Middelen en specifieke uitkeringen voor allerlei producten worden als gevolg van bijgesteld rijksbeleid of efficiencykortingen naar beneden bijgesteld. Het college heeft hierin de lijn gekozen dat daar waar zich dit voordoet het principe wordt gehanteerd dat ook binnen dat beleidsveld de oplossing moet worden gezocht.

Voor producten of ontwikkelingen waarvoor nog geen beleid of plan is opgesteld hanteren wij als college de lijn dat bestaande ramingen niet worden aangepast. Veranderingen in het voorzieningenniveau van de gemeente dienen in een integraal perspectief te worden afgewogen en dat kan alleen wanneer helder is wat er als beleid mogelijk is en welke kosten daar dan mee gemoeid zijn. In geval nieuw beleid nog niet is uitgewerkt en vastgesteld, maar wel wordt voorzien dat er een financieel risico aan vast zit is dat onderwerp opgenomen in de risicoparaagraaf.

1.4. Kadernota als instrument voor integrale financiële afweging

Naar aanleiding van de evaluatie van het kadernota proces 2010 is besloten om de kadernota een prominentere rol te geven als instrument om beleidsvoornemens integraal af te wegen. De afgelopen periode zijn via de Raad en de commissies diverse beleidsdocumenten behandeld waarbij is aangegeven dat de integrale financiële afweging van het beleid plaats zal vinden in de voorliggende kadernota. Het gaat hier onder andere om de volgende onderwerpen:

- Startnotitie decentralisaties (paragraaf 3.4.2.)
- Wet werken naar vermogen inclusief de WSW (paragraaf 3.4.3.)
- WMO (paragraaf 3.10.)
- Integraal Huisvestingsplan Primair Onderwijs (paragraaf 4.3.)
- Financieel meerjarenperspectief sport (paragraaf 4.4.)
- Nota meedoen naar vermogen (paragraaf 4.5.)

Voor de inhoudelijke behandeling van deze onderwerpen wordt verwezen naar de genoemde paragrafen. In deze paragrafen zijn ook de verwijzingen opgenomen naar de eerder aan de Raad en commissie gezonden beleidsdocumenten, brieven en presentaties.

1.5. Actualiteit van de cijfers

Het opstellen en uitwerken van de kadernota is een traject met een lange doorlooptijd. Gedurende dit proces maken wij keuzes aan de hand van de beschikbare cijfers en feiten. Peildatum voor deze kadernota is 15 april geweest. Dit moment lag nog voor het aflopen van het Catshuisberaad en voor het tot stand komen van het zogenaamde Kunduzakkoord.

Kenmerkend voor de Kadernota 2012 is dat inzicht in en gevolgen van diverse belangrijke ontwikkelingen ten tijde van het opstellen van de kadernota nog niet bekend zijn. Dit geldt bijvoorbeeld in belangrijke mate voor de nieuwe rijksbezuinigingen. Er is weliswaar inhoudelijk op hoofdlijnen overeenstemming over het akkoord, maar nog niet over de financiële vertaling ervan. De financiële vertaling zal waarschijnlijk pas plaatsvinden in het voorjaar 2013.

Gevolg kan zijn dat tijdens de behandeling van deze kadernota in de gemeenteraad van juni 2012 meer gegevens bekend zijn dan hier opgenomen. Ons college zal begin juni voor de behandeling van de kadernota schriftelijk verslag doen van de dan bekende laatste ontwikkelingen en cijfers zodat uw raad een goede integrale afweging kan maken. In de aan de hand van de kadernota op te stellen meerjarenbegroting 2013 - 2016 worden voor zover bekend en mogelijk deze punten wel verwerkt.

1.6. Leeswijzer

De Kadernota is als volgt opgezet en aangepakt:

Het meerjarenbeeld wordt bepaald door het financiële kader. Basis hiervoor zijn de vastgestelde meerjarenbegroting - inclusief 1^e begrotingswijziging 2012 (septembercirculaire) en de 17^e begrotingswijziging 2011 (effect Najaarsnota 2011) en de structurele effecten van de Voorjaarsnota 2012. Vervolgens is bepaald welke ontwikkelingen zich hierna hebben voorgedaan. Een verslechtering in het financiële meerjarenperspectief als gevolg van alle ontwikkelingen maakt het noodzakelijk een aantal keuzen te maken om tot een bijna sluitende eerste jaarschijf en sluitende tweede jaarschijf te komen. Het meerjarenperspectief daarentegen is niet sluitend. De financiële vertaling hiervan vindt u terug in de hoofdstuk 2.

De hoofdstukken 3 en 4 gaan in op de bouwstenen van deze kadernota.

De hoofdstukken 5 en 6 bevatten een overzicht van de risico's en aantal kanttekeningen bij het meerjarenbeeld. Hoofdstuk 5 bevat de toelichting op de weerstandspositie. Hoofdstuk 6 geeft inzicht in de consequenties en risico's van de uitgangspunten en genomen besluiten om tot dit meerjarenbeeld te komen.

2. Het financiële meerjarenperspectief

2.1. Meerjarenperspectief 2013 - 2016

Het startpunt van deze kadernota is de eerder vastgestelde meerjarenbegroting 2012 - 2015 incl. de op de jaarschijven 2013 en verder van invloed zijnde begrotingswijzigingen 2012, het structurele effect van de najaarsnota 2011 en het structurele effect van de voorjaarsnota 2012.

	Bedragen x € 1.000			
Saldo MJB	2013	2014	2015	2016
Saldo MJB	367	1.442	-228	1.798
1e begrotingswijziging 2012 - septembercirculaire	-109	498	700	0
17e begrotingswijziging 2011 - effect najaarsnota 2011	-147	-98	-99	
Voorlopig effect structureel VJN 2012	-169	-218	-218	-218
Saldo MJB excl. mutatie saldo via algemene reserve	-58	1.624	155	1.580

+ = voordelig / - = nadelig

Uitgaande van het bestaande meerjarenbeeld geven we onderstaand een beeld van de mutaties die daarop gaan plaatsvinden.

De mutaties in de kadernota 2012 vloeien voort uit een aantal bouwstenen. De bouwstenen hebben we in eerste instantie ingedeeld in twee categorieën, de niet/nauwelijks beïnvloedbare bouwstenen en de beïnvloedbare bouwstenen. Bij de niet-beïnvloedbare bouwstenen zijn soms meerdere scenario's mogelijk. Bij de uitwerking van de bouwstenen gaan we in op deze scenario's en de motivatie waarom het college kiest voor bepaalde scenario's. De beïnvloedbare bouwstenen kennen veelal een beleidscomponent. Door beleidskeuzen worden de uitkomsten van deze bouwstenen beïnvloedt. Bij de uitwerking van de bouwstenen lichten wij de gemaakte keuzes toe en geven, waar mogelijk, inzicht in de verwachte financiële effecten van alternatieve keuzes.

Samenvattend is het beeld van de kadernota 2012 als volgt:

	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
Stand meerjarenbegroting 2013 - 2016 incl. effect VJN 2012	-58	1.624	155	1.580
Effect niet-beïnvloedbare bouwstenen	-601	-2.114	-2.764	-3.155
Saldo begroting na niet/nauwelijks beïnvloedbare effecten	-659	-490	-2.609	-1.575
Effect beïnvloedbare bouwstenen	20	470	937	89
Stand meerjarenbegroting kadernota 2012	-639	-20	-1.672	-1.486
Af: incidentele baten en lasten				
- coalitieakkoord	200			
- uitbesteding WOZ (initiele kosten)	50			
- tijdelijke huisvesting onderwijs			75	
- implementatiekosten maatregelen WMO	160	160		
- burgerparticipatie	40			
Stand kadernota 2012 gecorrigeerd voor incidenteel	-189	140	-1.597	-1.486

Uit het bovenstaande overzicht valt op te maken dat het effect van de niet of nauwelijks te beïnvloeden bouwstenen groot is in relatie tot de beïnvloedbare bouwstenen. Dit hangt samen met ons profiel als groeigemeente en met het samen de 'trap-op-trap' af beleid van het kabinet waarbij Rijksbezuinigingen via het gemeentefonds (groten)deels ook neerslaan bij gemeenten.

De opbouw van de niet-beïnvloedbare en beïnvloedbare bouwstenen is als volgt:

Bedragen x € 1.000				
Niet-beïnvloedbare bouwstenen	2013	2014	2015	2016
1a. Scenario 1 bijstellen woningbouwplanning	-335	-376	-114	-81
3a. Contante waarde grondexploitaties reëel scenario				
4aa. Rijksbezuinigingen € 9 miljard te bereiken in 2015	-654	-1.308	-1.962	-1.962
4b. Algemene uitkering - decentralisatie Jeugd en AWBZ	PM	PM	PM	PM
4c. Reeds bekende effecten op uitgaven - decentralisaties	-435	-505	-555	-555
5. Indexering gemeenschappelijke regelingen	-3	-3	-3	-3
6. Groeigerelateerde baten en lasten	78	-103	-471	-895
7. Dividend Eneco	1.068	1.187	1.187	1.187
8. Indexatie prijsgevoelige baten en lasten en rente	735	175	175	175
9. Effecten van reeds genomen besluiten in 2011/2012	-32	48	48	48
10. WMO (netto groei)	-1.023	-1.229	-1.069	-1.069
Totaal effect niet-beïnvloedbare bouwstenen	-601	-2.114	-2.764	-3.155

Bedragen x € 1.000				
Beïnvloedbare bouwstenen	2013	2014	2015	2016
1. Beheerplannen openbare ruimte	0	0	0	0
2. Voorzieningenniveau	PM	PM	PM	PM
3. Onderwijshuisvesting	360	208	408	-478
4b. Sport - beheerplan buitensport kwaliteitsniveau B	114	56	-67	-129
4. Sport - overige maatregelen	-39	-39	-39	-39
5. Inkomensondersteuning	0	0	0	0
6. Werken in regie	-53	9	39	139
7. Politieke wensen/ombuigingen	-362	236	596	596
8. Lokale lasten	0	0	0	0
9. Aanvullende maatregelen	0	0	0	0
Totaal effect niet-beïnvloedbare bouwstenen	20	470	937	89

In hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 van deze kadernota lichten wij achtereenvolgens de niet-beïnvloedbare en beïnvloedbare bouwstenen toe.

3. Niet of nauwelijks beïnvloedbare bouwstenen

In deze paragraaf behandelen wij de niet of nauwelijks beïnvloedbare bouwstenen. De financiële effecten van deze bouwstenen worden in belangrijke mate bepaald door externe ontwikkelingen waarop het college en de Raad niet of slechts beperkt invloed kunnen uitoefenen door middel van beleid. De uitkomsten van deze bouwstenen kennen door het externe karakter een bepaalde mate van onzekerheid die toeneemt naarmate de begroting betrekking heeft op een later jaar. De onzekerheid en de invloed hiervan op de uitkomsten van de meerjarenbegroting worden, waar mogelijk, in deze paragraaf tot uitdrukking gebracht door bij diverse bouwstenen scenario's te presenteren van mogelijke financiële uitkomsten. Per bouwsteen is gemotiveerd aangegeven welk scenario is gekozen als basis voor de kadernota 2012 en hiermee de begroting 2013 - 2016. Door inzicht te geven in de uitkomsten van alternatieve scenario's kan een lezer van de kadernota zich zelfstandig een oordeel vormen over de mogelijke consequenties van deze alternatieve scenario's voor de totale uitkomst van de begroting en deze (mogelijk) invloed betrekken bij de besluitvorming over de te maken keuzes.

3.1. Woningbouwplanning

De woningbouwplanning vormt input voor verschillende (groei)gerelateerde onderdelen van de begroting. In 2009 is de woningbouwplanning geactualiseerd door een extern bureau (ABF). De realisatie van de woningproductie ten opzichte van deze planning en de marktontwikkelingen worden continu in beeld gebracht en leiden tot periodieke bijstelling van de planning. Ten opzichte van de woningbouwplanning van ABF heeft in 2011 een lichte bijstelling naar beneden plaats gevonden van het jaarlijks aantal op te leveren woningen. De effecten hiervan zijn verwerkt in de herziening grondexploitaties 2011 en de begroting 2012 - 2015.

Voor de kadernota 2012 is op basis van de meest recente cijfers over de ontwikkeling van de woningmarkt de planning (intern) opnieuw geactualiseerd. Voor de jaren 2012 en 2013 is het aantal woningen geprognosticeerd op basis van lopende ontwikkelingen en contracten. Voor de periode na 2013 is gebruik gemaakt van de peilers waar het onderzoek van ABF op is gebaseerd. De uitkomst van deze actualisatie zijn twee mogelijke scenario's voor de ontwikkeling van het aantal woningen en het aantal inwoners. Hierna zijn deze scenario's opgenomen en worden deze vergeleken met de uitgangspunten voor de begroting 2012 - 2015.

Begroting 2012 - 2015

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	56.950	58.250	59.150	60.450
Woningen	21.850	22.400	22.950	23.500
toename woningen / jaar t	550	550	550	550

Scenario 1

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	56.400	57.150	58.050	58.650
Woningen	21.686	21.986	22.386	22.786
toename woningen / jaar t	300	400	400	450

Verschillen scenario 1 t.o.v. de begroting 2012 - 2015

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	-550	-1.100	-1.100	-1.800
Woningen	-164	-414	-564	-714

Scenario 2

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	56.400	57.150	58.350	59.350
Woningen	21.686	21.986	22.536	23.086
toename woningen / jaar t	300	550	550	550

Verschillen scenario 2 t.o.v. de begroting 2012 - 2015

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	-550	-1.100	-800	-1.100
Woningen	-164	-414	-414	-414

In beide scenario's gaan we ervan uit dat de woningproductie vanaf 2017 weer op een niveau van 550 woningen per jaar ligt. De ontwikkeling van het aantal woningen en hiermee het aantal inwoners heeft direct gevolgen voor de begroting van de algemene uitkering, de OZB, de bijdragen aan gemeenschappelijke regelingen en de omvang van de formatie en hiermee de loonkosten. Samengevat zijn de effecten van de scenario's ten opzichte van de huidige meerjarenbegroting op deze posten als volgt:

Scenario's	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
1a. Scenario 1	-335	-376	-114	-81
1b. Scenario 2	3	-38	-86	-38

De signalen op de woningmarkt staan nog steeds op 'rood'. Een bijstelling naar beneden van de verwachte woningbouwproductie voor de komende 5 jaar is daarmee naar de mening van het college het meest reële scenario. Voorgesteld wordt scenario 1 daarom als uitgangspunt te nemen voor de begroting 2013. Bij het bepalen van het weerstandsvermogen in deze kadernota is rekening gehouden met het risico op een negatiever scenario waarbij een langere periode vertraging in de grondexploitaties optreedt. Scenario 1 uitgewerkt naar de verschillende posten ziet er als volgt uit:

Effecten scenario 1	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
Lagere bijdragen aan gemeenschappelijke regelingen	10	21	21	34
Lager formatiebudget	158	316	316	518
Lagere algemene uitkering	-156	-351	-419	-591
Lagere OZB	-9	-24	-32	-42
Lagere bouwleges	-338	-338	0	0
Effect scenario 1	-335	-376	-114	-81

Het naar beneden bijstellen van de woningbouwplanning heeft ook gevolgen voor de te verwachten opbrengsten bouwleges (Wabo-leges). Door de naar beneden bijgestelde aantallen woningen ontstaat, bij gelijkblijvende tarieven, een nadeel op de bouwleges. Vooral nog is er niet besloten tot een aanpassing van de bouwlegestarieven en/of het voor 2013 en 2014 verlagen van de kosten gerelateerd aan de bouwleges. In de huidige stand van de kadernota is voor wat betreft de bouwleges 2013 en 2014 geen sprake (meer) van kostendekkende leges. Momenteel wordt een doelmatigheidsonderzoek uitgevoerd naar de Wabo-leges. Op basis van de uitkomsten van dit onderzoek zal het college voorstellen doen in de begroting 2013.

Het formatiebudget daalt ten opzichte van huidige begroting vanwege de daling van het aantal inwoners met een bedrag van € 518.000 in 2016, zoals in de tabel op pagina 11 zichtbaar is. Op basis van de mutaties in deze kadernota ontwikkelen de loonkosten zich van € 22,9 miljoen in 2013 tot € 23,1 miljoen in 2016. Dit betekent dat de loonkosten per inwoner dalen van € 411 (2012) naar € 393 (2016).

Afsluitend merken wij op dat sinds het najaar van 2011 naast een vertraging in de woningbouwplanning, ook een duidelijke vertraging in de afzet merkbaar is van de bedrijventerreinen. De uitgifte van bedrijventerreinen heeft in de begroting 2012 in veel mindere mate dan de woningbouwplanning invloed op de groeigerelateerde baten en lasten. Wel kan de vertraging in de uitgifte van bedrijventerreinen ertoe leiden dat de schuld van de gemeente minder snel afneemt en/of sneller toeneemt dan nu voorzien als geplande uitgaven niet plaatsvinden. Dit betekent een verhoging van het renterisico.

3.2. Update grondexploitaties jaarrekening 2011

Jaarlijks actualiseren wij integraal in het najaar de grondexploitaties. Voor de jaarrekening 2011 en de kadernota 2012 heeft een update van deze actualisatie plaatsgevonden. Bij de update zijn betrokken:

- Onomkeerbare ontwikkelingen in de exploitatie t/m voorjaar 2012 (inclusief gerealiseerde verschillen in 2011 ten opzichte van de geactualiseerde grondexploitaties 2011)
- Geactualiseerde woningbouwplanning en planning uitgifte bedrijventerreinen
- Meest actuele parameters rente, indexering uitgaven en grondprijzontwikkeling

Bij de update van de grondexploitaties voor de jaarrekening 2011 is voor de prognose van de bouwproductie/fasering het reële scenario gehanteerd. De update heeft geleid tot een aanvullende verliesname op de grondexploitaties in de jaarrekening 2011 en heeft hiermee geen directe invloed op de saldi van de meerjarenbegroting 2013 - 2016. Wel is het weerstandsvermogen negatief beïnvloedt door de update. Het benodigde risicovermogen is toegenomen en het beschikbare risicovermogen is afgenomen. Per saldo is het weerstandsvermogen dus verslechterd. Zie verder hoofdstuk 5 voor een toelichting op de verwachte ontwikkeling van het weerstandsvermogen.

3.3. Contante waarde grondexploitaties

Jaarlijks worden de grondexploitaties geactualiseerd met als doel actueel inzicht in de te verwachten resultaten op de grondexploitaties. De actualisatie heeft ook gevolg voor de jaarrekening omdat de uitkomsten de hoogte bepaalt van de voorzieningen/afwaarderingen op grondexploitaties in de jaarrekening.

Voor het bepalen van de voorzieningen en afwaarderingen op grondexploitaties in de jaarrekening staat het BBV twee methoden toe:

1. De voorziening/afwaardering op de grondexploitaties wordt in de jaarrekening bepaald op de eindwaarde/nominale waarde aan het einde van de exploitatie.
2. De voorziening/afwaardering op de grondexploitaties wordt in de jaarrekening bepaald op de contante waarde per balansdatum van het tekort op eindwaarde.

Bij de eerste methode is de voorziening in de jaarrekening hoger en hoeft er de resterende jaren van de exploitatie geen rente meer te worden toegevoegd aan de voorziening. Bij de tweede methode is de voorziening in de jaarrekening lager, maar moet in de resterende jaren rente worden toegevoegd aan de voorziening om deze op peil te brengen naar de eindwaarde aan het einde van de exploitatie. De toe te voegen rente aan de voorziening vormt een last in de jaarlijkse exploitatie van de gemeente.

De gemeente Lansingerland past in de jaarrekening al jaren methode 2 toe, waarbij de rentetoevoeging van het op peil brengen van de voorziening onderdeel vormt van het jaarlijkse resultaat van de herziening van de grondexploitaties. Het resultaat van de jaarlijkse herziening bestaat dus feitelijk uit twee componenten. Enerzijds het resultaat als gevolg van herziening van grondprijzen, fasering en indexering en anderzijds het resultaat (=last) van een jaar oprenten van de voorziening grondexploitaties.

Er zijn gemeenten die deze laatste component in de meerjarenbegroting opnemen als (structurele) last gedurende de periode dat de grondexploitaties actief zijn. Dit is feitelijk ook een zuiverder benadering, omdat de oprenting bij het waarden op contante waarde altijd moet plaatsvinden, ook al is er geen aanpassing van de grondprijzen, fasering etc.

De hoogte van de resultaten op de grondexploitaties wordt mede bepaald door de woningbouwplanning. Ook voor deze bouwsteen worden daarom twee scenario's gepresenteerd. Indien de gemeente besluit de rente over de voorziening grondexploitaties structureel in de meerjarenraming op te nemen dan heeft dit de volgende effecten op de jaarschijven 2012 t/m 2016:

Scenario's	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
3a. Scenario 1	-1.482	-1.548	-1.618	-1.690
3b. Scenario 2	-1.472	-1.538	-1.607	-1.680

Bovenstaande scenario's zijn gebaseerd op het continueren van de waardering op contante waarde. Indien de gemeente over zou stappen naar methode 1 dan is dit volgens het BBV2 aan te merken als een stelselwijziging. Het effect van een stelselwijziging wordt met terugwerkende kracht in het beginvermogen verwerkt van het jaar waarin de stelselwijziging wordt doorgevoerd. Voor de toekomstige jaarschijven heeft een overstap naar methode 1, behoudens eventuele bijstelling van de voorzieningen als gevolg van mutaties in de parameters en uitgangspunten geen gevolg ten opzichte van de huidige begroting (de rente over de contante waarde is immers niet als last opgenomen). Het effect van de stelselwijziging zou tot het volgende beeld leiden voor de reserves en de resultaten:

Scenario's	reserves	Bedragen x € 1.000			
		2013	2014	2015	2016
1. Scenario 1	-16.395	0	0	0	0
2. Scenario 2	-16.290	0	0	0	0

Vooralsnog stelt het college voor niet over te stappen naar een waardering op eindwaarde, aangezien een afboeking van ruim € 16 miljoen ten laste van de reserves op dit moment zou resulteren in een negatieve reserve positie.

² BBV = Besluit begroting en verantwoording gemeenten. De commissie BBV heeft in 2011 een notitie uitgebracht over het verantwoorden van stelselwijzigingen. Het 'cumulatieve' effect van een stelselwijziging wordt verantwoord via het beginvermogen in het jaar van stelselwijziging als ware het dat het 'nieuwe' stelsel altijd al zou zijn toegepast door de gemeente.

Door het inramen van het contante waarde effect verandert het karakter van deze post van incidentele last (bij de jaarrekening als onderdeel van het totaalresultaat herziening grondexploitaties) naar een structurele last. De Provincie toetst jaarlijks of de begroting materieel in evenwicht is en de jaarschijf van het eerstvolgende begrotingsjaar structureel sluitend. Wanneer rekening wordt gehouden met het effect van de contante waarde is de jaarschijf 2013 niet sluitend. Dat zou betekenen dat dan aanvullende maatregelen in de vorm van bezuinigingen of lastenverzwaringen noodzakelijk zijn.

Het college stelt voor om in de kadernota 2012 het effect van de contante waarde op de voorziening grondexploitaties (nog) niet als structureel nadelig effect in de begroting op te nemen. Hiervoor heeft het college de volgende overwegingen:

1. De resultaten van de jaarrekeningen (inclusief het nadelige effect van het oprenten van de voorziening contante waarde) zijn de afgelopen jaren dusdanig positief geweest dat het nadelig effect van de contante waarde hiermee kon worden opgevangen.
2. Er bestaat nog onduidelijkheid of de Provincie de oprenting van de voorziening grondexploitaties daadwerkelijk als structurele last beschouwt in het kader van het begrotingstoezicht. Voor incidentele (niet geraamde) lasten is als dekking het weerstandsvermogen aangewezen.

Als onderdeel van het begrotingsproces 2013 zal het college dit onderwerp actief onder de aandacht brengen van de Provincie.

3.4. Rijksbezuinigingen, decentralisaties en Wet werken naar vermogen

3.4.1. Algemene uitkering

Mede als gevolg van de economische crisis en de reddingsoperaties bij banken is de staatsschuld van Nederland te hoog opgelopen en liggen de jaarlijkse begrotingstekorten, zonder extra bezuinigingen, boven de met de EU afgesproken norm. Aanvullende Rijksbezuinigingen zijn dus vrijwel zeker. Via de systematiek van samen de 'trap-op-en-af' hebben de Rijksbezuinigingen ook gevolgen voor onze gemeente. De hoogte van de bezuinigingen zijn nog niet bekend. Wel duidelijk is dat bezuinigingen tussen de 9 en 16 miljard noodzakelijk zijn om aan de EU-normen te voldoen. Als de bezuinigingen geleidelijk worden doorgevoerd onderkennen wij de volgende twee scenario's:

Scenario's	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
4aa. Minimaal 9 miljard te bereiken in 2015	-654	-1.308	-1.962	-1.962
4ab. Maximaal 16 miljard te bereiken in 2015	-1.163	-2.325	-3.488	-3.488

Grofweg geldt dat voor elke € 1 miljard aan Rijksbezuiniging Lansingerland ongeveer € 220.000 minder Algemene Uitkering ontvangt. Het college heeft besloten om voor de uitwerking van de begroting uit te gaan van de minimale variant aan te realiseren Rijksbezuinigingen waarvan de eerste effecten ontstaan in 2013 en oplopen naar 2016.

3.4.2. Effect decentralisaties op algemene uitkering

De (mogelijke) decentralisaties van de Jeugdzorg en de AWBZ naar de gemeenten zal een positief effect hebben op de algemene uitkering. Aan de andere kant leiden deze extra taken tot extra uitgaven. Aangezien op dit moment geen informatie voorhanden is om inzichtelijk te maken welk bedrag de gemeenten krijgen voor deze taken is in de kadernota uitgegaan van een voor onze gemeente budgettair neutrale operatie. Voor beleid, implementatie en uitvoering van de AWBZ is in de begroting 2012 voor de jaarschijf 2013 al een stelpost van € 100.000 opgenomen.

3.4.3. Wet werken naar vermogen

In de kadernota is (nog) rekening gehouden met de mogelijke effecten van de Wet werken naar vermogen. De invoering van deze wet leidt, zonder aanvullende maatregelen, tot nadelige financiële effecten. Zo zal de jaarlijkse uitstroom uit de WSW naar verwachting lager zijn dan de afname van de rijksbijdrage. Het participatiebudget is met ingang van 2012 door het Rijk gehalveerd en zal de komende jaren verder teruglopen voor de onderdelen Inburgering en Educatie. Daarnaast neemt de doelgroep voor de re-integratie via de gemeente toe (met de WSW en de Wajong). Gecombineerd betekent dit dat wij vanaf 2013 'eigen' middelen moeten gaan inzetten om mensen naar werk te begeleiden. Alternatief is het verminderen van de inspanningen (en uitgaven) voor re-integratie, maar dat heeft weer effect op het tekort op het inkomensdeel van de Wet werken naar vermogen (oude WWB). Daarnaast is in de begroting 2012- 2016 en de kadernota 2012 de aanvullende uitkering (IAU/MAU) als structurele inkomst opgenomen. Onderdeel van de toetsing door het Rijk of de gemeente recht heeft op deze aanvullende uitkering vormen de inspanningen die de gemeente heeft geleverd op de re-integratie. Het bezuinigen op dit budget kan dus gevolgen hebben voor het oordeel van de commissie omtrent het al dan niet toekennen van de uitkering. Het niet krijgen van de aanvullende uitkering heeft veel grotere nadelige gevolgen dan het bezuinigen op de re-integratie. Voor de kadernota 2012 is een schatting gemaakt van de financiële effecten van de Wet werken naar vermogen. Voor wat betreft de WSW is de Raad hier eerder door middel van een brief geïnformeerd. De financiële gevolgen van de Wet werken naar vermogen worden als volgt geschat:

	Bedragen x € 1.000			
Uitgaven decentralisaties	2013	2014	2015	2016
Wet werken naar vermogen - participatiebudget	-265	-265	-265	-265
Wet werken naar vermogen - WSW	-170	-240	-290	-290
Totaal decentralisaties en Wwnv	-435	-505	-555	-555

3.5. Ontwikkelingen bij gemeenschappelijke regelingen

De bijdragen aan de gemeenschappelijke regelingen zijn geïndexeerd op basis van het advies van de kring van gemeentesecretarissen. Per gemeenschappelijke regeling geeft dit de volgende effecten:

	Bedragen x € 1.000			
Mutatie per GR ten opzichte van begroting 2012	2013	2014	2015	2016
Veiligheidsregio Rotterdam-Rijnmond	-4	-4	-4	-4
Stadsregio Rotterdam	0	0	0	0
DCMR	1	1	1	1
OGZ	0	0	0	0
Recreatieschappen	0	0	0	0
Totaal effect gemeenschappelijke regelingen	-3	-3	-3	-3

3.6. Groei gerelateerde baten en lasten

Door de groei van de gemeente nemen diverse uitgavenposten toe. Een aantal hiervan zijn al toegelicht in paragraaf 3.2.1. omdat deze een directe relatie hebben met de woningbouwplanning. Twee andere belangrijke posten zijn de uitgaven voor het door de gemeente te onderhouden areaal en de doorbetaling aan de VO-scholen in het kader van de doordecentralisatie op basis van het aantal leerlingen.

	Bedragen x € 1.000			
Ontwikkelingen	2013	2014	2015	2016
Uitbreiding te beheren en onderhouden areaal	78	-103	-471	-775
Toename leerlingaantallen				-120
Totaal effect	78	-103	-471	-895

Uitbreiding te beheren en onderhouden areaal

Door de groei van de gemeente neemt het te beheren areaal toe. Om met deze groei rekening te houden is in voorgaande begrotingen een stelpost groei areaal opgenomen. Jaarlijks maakt de afdeling B&O samen met de afdeling Projecten een schatting van de jaarlijks over te dragen areaal vanuit de grondexploitaties en de gebiedsontwikkelingen (waaronder de groengebieden).

Ten behoeve van de kadernota 2012 is deze schatting geactualiseerd en is de jaarschijf 2016 toegevoegd. In de jaren 2014 t/m 2016 worden naar verwachting o.a. het AMG-Schmidt park overgedragen en gedeelten van bedrijvenpark Prisma. Dit leidt tot een toename van het te onderhouden areaal en hiermee toekomstige lasten. De stelpost groei areaal moet met deze bedragen worden bijgeeraamd.

Toename leerlingaantallen

Voor de jaarschijf 2016 is de algemene uitkering bepaald. Via de algemene uitkering wordt op basis van het aantal leerlingen geld ontvangen voor Voortgezet Onderwijs. Op grond van de doordecentralisatie-overeenkomsten wordt dit geld doorbetaald aan de scholen. Een toename van het aantal leerlingen in de grondslag voor de algemene uitkering leidt daarmee ook tot een toename aan de lastenkant. De algemene uitkering 2016 maakt onderdeel uit van het saldo van de MJB zoals genoemd in paragraaf 3.1.

3.7. Dividend Eneco

Het dividend Eneco is een grote inkomstenpost in de begroting. Bij de kadernota 2011 zijn keuzes gemaakt omtrent de financiële beleidslijn voor het begroten van het dividend waarbij gestart is met het minder afhankelijk maken van de begroting van het dividend Eneco. Dit door het dividend structureel te ramen op het niveau van het dividend 2010 en deze langzaam af te laten nemen. Voor de kadernota 2012 zijn er feitelijk twee verschillende keuzes die gemaakt kunnen worden. Dit betreft het doorzetten van het beleid uit de kadernota 2010 of aansluiten bij de door de Provincie 'toegestane' variant waarbij het dividend structureel wordt geraamd op het niveau van het laatst bekende dividend. Het dividend Eneco 2011 ligt circa € 1,0 miljoen hoger dan in 2010 en er zijn op dit momenten geen aanwijzingen of signalen dat dit dividend de komende jaren lager zal zijn.

	Bedragen x € 1.000			
Ontwikkelingen	2013	2014	2015	2016
Handhaven dividend Eneco op niveau kadernota 2010	0	0	0	0
Aanpassing raming dividend aan niveau dividend 2011	1.068	1.187	1.187	1.187
Totaal effect	1.068	1.187	1.187	1.187

Het college stelt voor, mede gezien de financiële opgave en de beleidsregel van de provincie, in de kadernota 2012 uit te gaan van het dividend 2011.

3.8. Inflatie en rente

Door o.a. het CPB wordt voor 2013 een inflatie verwacht van 1,3%. In de kadernota 2012 hanteren we een percentage in lijn met deze verwachting, namelijk 1,5%. Als dekkingsmaatregel is vastgesteld dat de prijsstijging op de lasten niet wordt toegestaan, behoudens onvoorkeerbare prijsstijgingen. Voor de baten wordt de kostenstijging wel toegepast, behoudens tarieven die maximaal kostendekkend mogen zijn. Per saldo levert dit een voordeel op van € 175.000.

	Bedragen x € 1.000			
Effecten inflatie op prijsgevoelige baten en lasten	2013	2014	2015	2016
1,5% op prijsgevoelige baten en lasten (excl. lonen)	175	175	175	175
Totaal effect	175	175	175	175

Voor de voorjaarsnota 2012 is een berekening gemaakt van de ontwikkeling van de kapitaallasten op basis van de cijfers van de jaarrekening 2011. De financieringsbehoefte van de gemeente ultimo 2011 lag lager dan voorzien was in de begroting 2012. Als gevolg hiervan zijn de kapitaallasten circa € 325.000 lager dan opgenomen in de begroting 2012. Dit voordeel maakt onderdeel uit van het structurele effect van de voorjaarsnota zoals opgenomen in paragraaf 3.1.

In de begroting 2012 wordt bij herfinanciering van leningen en het aantrekken van nieuwe leningen uitgegaan van een rentepercentage van 4,5%. Gezien de huidige rentestand en de verwachte renteontwikkeling voor 2013 is voor de (her)financiering van de leningen in 2013 uitgegaan van een rentepercentage van 3,5%. Dit percentage ligt iets hoger dan de laatste (grotere) financiering in 2012 waarbij een 10-jaarslening is afgesloten voor een rente van 3,19%. Gezien de onzekerheden omtrent de overheidsfinanciën en de ontwikkelingen in de reële economie achten wij het onverstandig om ook voor de jaren 2014 t/m 2016 uit te gaan van voordelen op de rentestand. Overigens kent onze gemeente een hoger dan gemiddeld renterisicoprofiel omdat de schuldpositie fors is en door vertraging in de grond-exploitaties er later afgelost kan worden c.q. herfinancieringen noodzakelijk zijn waarbij eerst was uitgegaan van aflossing van leningen door realisatie van verkoop van gronden.

	Bedragen x € 1.000			
Effecten rente (her)financiering	2013	2014	2015	2016
Effect herfinanciering 2013 als rente 5,0% is	-280			
Effect herfinanciering 2013 als rente 4,5% is	0			
Effect herfinanciering 2013 als rente 4,0% is	280			
Effect herfinanciering 2013 als rente 3,5% is	560			

3.9. Effecten van reeds genomen besluiten 2011/2012

	Bedragen x € 1.000			
Effecten	2013	2014	2015	2016
Overgang naar nieuw beheersysteem B&O	-80			
Kapitaallasten halte Zoro-busbaan	-2	-2	-2	-2
Huurinkomsten tankstation locatie Oudeland	50	50	50	50
Totaal effect	-32	48	48	48

Overgang naar nieuw beheersysteem B&O

In het verleden is besloten over te stappen naar een nieuw beheersysteem voor B&O en zijn hier middelen voor beschikbaar gesteld. Implementatie van het nieuwe systeem heeft nog niet plaatsgevonden. De middelen zijn via eerdere jaarrekeningsaldi teruggevloeid naar de algemene middelen. De keuze voor een nieuw systeem zal in 2012 gemaakt worden, waarna implementatie van het nieuwe

systeem in 2013 plaats vindt. Bij de overgang naar een nieuw systeem worden eenmalig extra uitgaven verwacht omdat alle gegevens vanuit de bestaande systemen overgezet worden naar het nieuwe systeem. Daarom worden de middelen (weer) beschikbaar gesteld voor 2013.

Kapitaallasten halte ZoRo-busbaan

In 2001 is besloten om de ZoRo-busbaan aan te leggen. In Lansingerland komen zes haltes. Vijf van deze haltes zijn bereikbaar via bestaande wegen. Voor de halte Offenbachlaan is dit niet het geval. Als oplossing hiervoor wordt een voetpad langs het bestaande fietspad aangelegd inclusief verlichting. De structurele kapitaallasten voor deze 'investering' zijn opgenomen in de kadernota 2012.

Huurinkomsten tankstation locatie Oudeland

In 2011 is de aanbesteding van een concessie voor een tankstation op Oudeland afgerond. Naast grondopbrengsten krijgt de gemeente vanaf 2012 ook een van het verkoopvolume afhankelijke (huur)inkomst uit de concessie. Deze inkomsten worden structureel geraamd op € 50.000 per jaar.

3.10. WMO (netto groei)

De ontwikkelingen binnen het taakveld WMO zijn een financieel zorgpunt voor de gemeente. De afgelopen jaren lagen de werkelijke uitgaven structureel boven de begroting. Bij de behandeling van de najaarsnota 2011 is door het college daarom een onderzoek toegezegd naar de financiële ontwikkelingen binnen de WMO en te komen met voorstellen om meer 'grip' te krijgen op de prognose van de financiële effecten van de WMO en het beheersbaar houden van de uitgaven. Dit onderzoek is uitgevoerd in het 4e kwartaal 2011 en 1e kwartaal 2012. Over de uitkomsten van het onderzoek en de door het college voorgestelde maatregelen om de (netto) uitgaven beheersbaar te houden is de Raad via een brief d.d. 10 april 2012 met kenmerk U12.10602 geïnformeerd. Op 17 april 2012 is met de commissie Samenleving van gedachten gewisseld over de ontwikkelingen binnen het beleidsveld WMO.

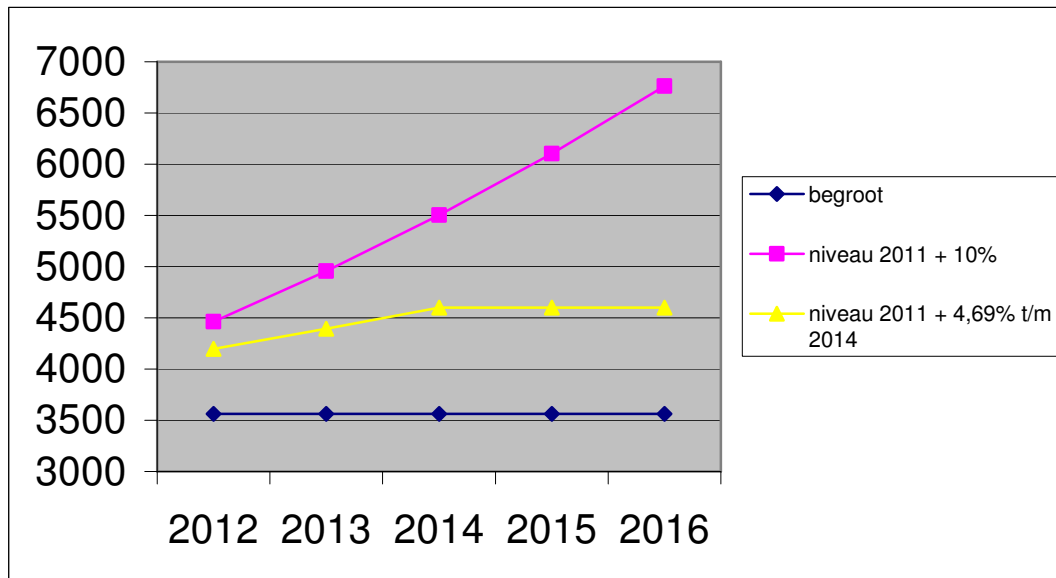
Geconcludeerd is dat de prognose van de uitgaven en inkomsten vanaf 2012 in ieder geval bijgesteld moet worden naar het niveau van de gerealiseerde uitgaven en inkomsten in 2011. Dit betekent een toename van de lasten met circa € 650.000 en een toename van de inkomsten met € 199.000.

Uit de financiële analyse van de WMO over de afgelopen jaren blijkt daarnaast dat de uitgaven jaarlijks met gemiddeld 10% zijn gestegen. Deze stijging is veroorzaakt door een autonome groei van de doelgroep, een toename in zorgbehoefte en inflatie. Rekening houdend met de 'vergrijzing' die ook binnen Lansingerland plaatsvindt, is het aannemelijk dat deze trend van 10% kostenstijging zich, zonder aanvullende maatregelen van college en Raad, zich de komende jaren voortzet. Zonder maatregelen zou dit betekenen dat de uitgaven voor de WMO in 2016 zijn gestegen naar ongeveer € 6,5 miljoen.

Om de netto uitgaven te beheersen heeft het college een maatregelenpakket samengesteld. Dit pakket is toegelicht in de brief aan de Raad. Door inzet van dit pakket verwacht het college in 2012 t/m 2014 de jaarlijkse stijging van de netto-uitgaven van de WMO te kunnen beperken tot ongeveer 4,69% ten opzichte van het niveau 2011. Voor de periode vanaf 2015 zijn er, als gevolg van onzekerheid over de effecten van decentralisaties en de te treffen maatregelen, nog teveel onzekere factoren om een goede inschatting te kunnen maken van een eventuele (verdere) stijging van de uitgaven WMO. Vooralsnog handhaven wij daarom het uitgavenniveau van de WMO voor het jaar 2014 ook voor 2015 en 2016. Wel benadrukken wij dat als gevolg van de groei van het percentage ouderen in de gemeente, de kans groot is dat de trend voor de periode t/m 2014 zich ook vanaf 2015 voortzet. Is dat het geval dan zullen ofwel aanvullende maatregelen moeten worden genomen om de uitgaven terug te dringen c.q. de stijging af te vlakken, of de budgetten moeten ook vanaf 2015 structureel worden opgehoogd. Afsproken is dat periodiek, en voor het eerst bij de najaarsnota 2012, de ontwikkelingen worden bewaakt en beoordeelt of deze passen binnen de kaders zoals opgenomen in deze kadernota. Dit geldt zowel voor de autonome groei van de netto uitgaven als de resultaten van het maatregelen pakket.

De implementatie van de maatregelen is alleen mogelijk als hier ook op de uitvoeringskosten eenmalig wordt geïnvesteerd. Er zullen dus eerst extra kosten gemaakt moeten worden om de besparingen te kunnen realiseren. Deze kosten betreffen o.a. aanpassing van beleid, aanbesteding van contracten en extra inspanningen op de budgetbewaking.

Grafiek ontwikkeling netto-uitgaven WMO 2012 t/m 2016 (x € 1.000)

Voor de kadernota 2012 stelt het college de volgende mutaties voor. Deze bedragen komen overeen met het verschil tussen de 'gele' en de 'blauwe' lijn in de grafiek over de ontwikkeling van de netto uitgaven WMO.

	Bedragen x € 1.000			
Ontwikkeling WMO-budgetten incl. maatregelen	2013	2014	2015	2016
WMO-budgetten niveau 2011 + 4,69% t/m 2014	-863	-1.069	-1.069	-1.069

Nogmaals benadrukken wij dat de bovenstaande ontwikkeling van de WMO-budgetten inclusief het effect is van het voorgestelde maatregelenpakket en de implementatiekosten van de maatregelen. De opbouw van dit maatregelenpakket is als volgt:

Maatregelenpakket WMO (beleidswijzigingen)	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
Huishoudelijke hulp - uurtarieven	168	337	337	337
Inkoopvoordeel scootmobielen	106	106	106	106
Besparingen op individuele vervoersvoorzieningen	220	440	440	440
Besparing collectief vervoer	166	333	333	333
Reeds besloten: verhoging eigen bijdrage HH	148	148	148	148
Breder pakket van eigen bijdragen	261	261	261	261
Besparing WMO bij maximale efficiëntieslag	1.069	1.625	1.625	1.625
Geschatte realiseerbaarheid 70%	748	1.138	1.138	1.138
Initiele kosten implementatie maatregelen	-160	-160	0	0
Totaal te realiseren besparingen WMO	588	978	1.138	1.138

Zoals aangegeven in onze brief van 10 april 2012 schatten wij de realiseerbaarheid van het totaal aan besparingen in op ongeveer 70%. Dit percentage van het totaal aan besparingen via de te nemen maatregelen worden als een taakstelling voor het college beschouwd. De voortgang van de te realiseren besparingen wordt nadrukkelijk via de reguliere P&C-cyclus bewaakt.

4. Beïnvloedbare bouwstenen

In deze paragraaf behandelen wij de door het college en de raad beïnvloedbare bouwstenen. De beïnvloedbaarheid zit hem bij deze bouwstenen vooral in keuzes om bepaalde beleidsmaatregelen wel/niet uit te voeren en keuzes omtrent de effecten van het beleid en hiermee de intensiteit (bijvoorbeeld een keuze omtrent het kwaliteitsniveau van onderhoud van de openbare ruimte of de snelheid en kwaliteit van de dienstverlening door de gemeente). Voor de Raad is het hierbij belangrijk dat zichtbaar wordt welke keuzes gemaakt men kan maken en wat de financiële effecten hiervan zijn.

4.1. Beheerplannen openbare ruimte

De beheerplannen zijn geactualiseerd. De geactualiseerde beheerplannen geven aan dat er ongeveer € 1,0 miljoen verschil is tussen de oude en de nieuwe beheerplannen (beide op kwaliteitsniveau B). Een deel van dit verschil wordt veroorzaakt door het beheerplan kunstwerken. Bij de vorige actualisatie zijn de kunstwerken niet meegenomen, nu wel. Het college stelt voor het kwaliteitsniveau te handhaven op niveau B, maar dat binnen de huidige financiële kaders te doen. Feitelijk betekent dit een financiële taakstelling voor Beheer & Onderhoud met behoud van het kwaliteitsniveau B. Voor kunstwerken wordt jaarlijks € 300.000 beschikbaar gesteld. Dit is niet toereikend om het hele beheerplan uit te voeren, maar wel om een eerste start te maken. Bij incidenten kan onttrekking aan de reserve beheerplannen plaatsvinden. Uitgangspunt is dat de uitgaven op grond van de geactualiseerde beheerplannen inclusief de € 300.000 voor kunstwerken niet leiden tot aanvullende nadelen binnen de planperiode van de meerjarenbegroting. Dekking vindt plaats via de reserve beheerplannen.

Rekening houdend met het saldo van de reserve beheerplannen per 31/12/2011 kunnen de lasten uit de beheerplannen via de reserve worden gedekt t/m begrotingsjaar 2020. Opgemerkt wordt dat er op basis van de huidige inzichten na 2020 dus geen dekking is voor de (groten-)deels structurele lasten uit de beheerplannen. Vanaf 2020 zal er dus voor ongeveer € 2,0 miljoen aan structurele lasten ook structurele dekking gevonden moet worden.

Scenario's beheerplannen	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
1. Kwaliteit B, dekking vanuit algemene middelen	-877	-914	-1.022	-1.013
2. Kwaliteitsniveau B -> C	-202	-239	-347	-338
3. Kwaliteitsniveau B, geen dekking kunstwerken	-368	-352	-475	-481
4. Kwaliteitsniveau B -> C, gedeeltelijk kunstwerken	98	61	-47	-38
5. Kwaliteit B, dekking via reserve (uitgeput in 2017)	0	0	0	0
6. Kwaliteit B - maar budgettair neutraal voor reserve en geen extra werkzaamheden, gedeeltelijke uitvoering kunstwerken	0	0	0	0

4.2. Voorzieningenniveau

Onder de bouwsteen voorzieningenniveau worden de voorzieningen verstaan die de gemeente zelf verzorgt voor haar inwoners, maar ook de voorzieningen die via (gesubsidieerde) instellingen worden verstrekt. De afgelopen jaren zijn al maatregelen genomen om de uitgaven voor het voorzieningenniveau te beperken. Zo zijn diverse subsidies naar beneden bijgesteld of afgeschaft. Op dit moment ziet het college geen verdere mogelijkheden en aanleiding om de uitgaven voor deze bouwsteen nog verder terug te brengen.

4.3. Onderwijshuisvesting

Het concept 'integraal huisvestingsplan (IHP)' voor het primair onderwijs is gereed en in het 1^e kwartaal van 2012 afgestemd met het OOGO. Het IHP voor het voortgezet onderwijs is nog niet in concept gereed. Wij verwachten wel dat dit voor het opstellen van de begroting 2013 het geval is. Dan zullen de effecten van dit IHP ook worden meegenomen.

Het concept IHP primair onderwijs is behandeld in de commissie Samenleving van 14 mei 2012. Zoals aangekondigd in de begeleidende brief van het college aan de Raad bij het concept IHP, stelt het college enkele maatregelen voor om de lasten voor de onderwijshuisvesting te beperken. Overigens wordt opgemerkt dat vanaf 2016 een structureel nadeel ontstaat als gevolg van de toenemende kapitaallasten.

Bedragen x € 1.000				
Uitgangspunt IHP	2013	2014	2015	2016
Concept IHP	-448	6	408	-848
Maatregelen:				
- vervangende nieuwbouw Rodenrijs naar 2016				370
- 1e inrichting scholen later	208	202		
- tijdelijke huisvesting ten laste van reserve groei	600			
concept IHP - na maatregelen	360	208	408	-478

Vervangende nieuwbouw Rodenrijs naar 2016

Zoals in het concept IHP is aangegeven is de semipermanente huisvesting aan de Chrysanthenhof naar verwachting in de periode 2015/2016 aan vervangende nieuwbouw toe. Gezien de staat van het gebouw en de financiële situatie van de gemeente is in het OOGO aangegeven dat het college voornemens is de vervangende nieuwbouw in 2016 uit te voeren in plaats van 2015. Dit betekent dat de kapitaallasten voor de nieuwe school pas vanaf 2017 op de begroting drukken.

1^e inrichting scholen later

Voor een aantal scholen voorzien wij dat de bijdrage in de 1^e inrichting later betaald moet gaan worden. Dit betekent dat de kapitaallasten ook later pas op de begroting drukken. In dit geval vanaf 2015. In de huidige begroting drukken de kapitaallasten ook al op de jaren 2013 en 2014.

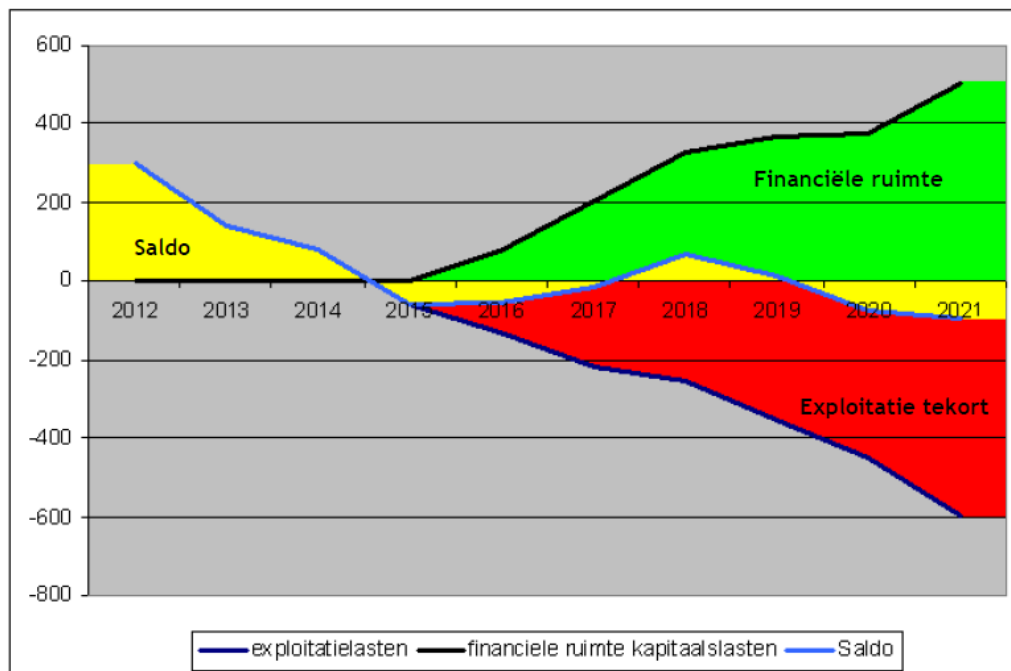
Tijdelijke huisvesting ten laste van reserve groei

De reserve groei is onder andere bestemd voor de dekking van tijdelijke schoolhuisvesting. In 2010 is door de Raad ten laste van deze reserve een krediet beschikbaar gesteld voor de tijdelijke huisvesting in de Westpolder. Wij verwachten dat dit krediet, en dus ook de reserve, niet volledig hoeft te worden aangesproken. Hiermee ontstaat alsnog dekking via de reserve groei voor de tijdelijke huisvesting in 2013.

4.4. Sport

De Raad is via een brief met kenmerk U11.52983 geïnformeerd over het financieel meerjarenperspectief sportbeoefening. Het financieel meerjarenperspectief geeft voor drie verschillende kwaliteitsniveaus de financiële consequenties weer van het beheer van de sportaccommodaties en de vervangingsinvesteringen. In het financieel meerjarenperspectief en de begroting 2012 - 2015 is geen rekening gehouden met uitbreidingsinvesteringen. Uitgangspunt is dat het profijtbeginsel onverkort van toepassing blijft, er geen kleedkamersubsidies meer worden verstrekt en een deel van de exploitatielasten van de sportaccommodaties voor rekening blijft van de gebruikers. Deze uitgangspunten zijn via een brief van 21 februari 2012 (kenmerk U12.08224) nogmaals onder de aandacht van de Raad gebracht.

Zoals in het meerjarenperspectief aangegeven ontstaat er als gevolg van vervangingsinvesteringen een tekort op de sport vanaf 2016. Wel wordt opgemerkt dat er dan ook deels vrijvallende kapitaallasten ontstaan doordat sportvoorzieningen volledig zijn afgeschreven. Deze vrijvallende kapitaallasten maken in de kadernota onderdeel uit van het saldo van de meerjarenbegroting dat als vertrekpunt voor de kadernota is gehanteerd. Conform de notitie meerjarenperspectief sport worden deze vrijvallende kapitaallasten ingezet ter dekking van de kapitaallasten die ontstaan door de vervangingsinvesteringen. Voor eventuele uitbreidingsinvesteringen zal nieuwe dekking gevonden moeten worden. In onderstaande grafiek afkomstig uit het meerjarenperspectief sport wordt het verband zichtbaar gemaakt tussen de financiële ruimte die ontstaat door de vrijvallende kapitaallasten en het exploitatietekort inclusief de kapitaallasten van de vervangingsinvesteringen.

In de brief van 21 februari 2012 heeft het college de Raad voorgesteld in te stemmen met enkele wijzigingen ten opzichte van het meerjarenperspectief sportbeoefening. De wijzigingen zijn verwerkt in deze kadernota. Eén van deze wijzigingen betreft de teruggaaf BTW. In maart 2012 heeft de Belastingdienst ons bezwaar voor het eerste deel van de BTW gehonoreerd. Dit betreft de periode 2007-2010. Dit leidt tot een teruggaaf aan BTW in 2012 van ongeveer € 523.000 inclusief rente. Wij verwachten in 2012 ook nog de BTW terug te ontvangen over de periode 2005-2006. Totaal zal de teruggaaf dan circa € 747.100 zijn. Zoals aangegeven in onze brief zal deze teruggaaf BTW ter beschikking blijven staan voor het beleidsveld sport. De technische uitwerking hiervan vindt plaats in de begroting 2013.

Op grond van voortschrijdend inzicht valt het in de begroting 2012 - 2015 opgenomen structurele voordeel van € 100.000 op de exploitatie BTW € 20.000 nadeliger uit.

Samenvattend geeft de kadernota 2012 het volgende beeld voor de bouwsteen Sport:

Scenario's beheerplan buitensport	Bedragen x € 1.000			
	2013	2014	2015	2016
4a. Kwaliteitsniveau A	37	-21	-103	-107
4b. Kwaliteitsniveau B	114	56	-67	-129
4c. Kwaliteitsniveau C	187	121	11	12

Vanaf 2016 ontstaan de eerste kapitaallasten van vervangingsinvesteringen. Deze kapitaallasten maken onderdeel uit van de gepresenteerde toename van de lasten in 2016 van € 129.000. De dekking van deze toegenomen lasten vindt in 2016 gedeeltelijk plaats via vrijvallende kapitaallasten voor sport (€ 75.000). Deze vrijvallende kapitaallasten maken onderdeel uit van het gepresenteerde saldo van de meerjarenbegroting in 2016 dat als startpunt voor de kadernota is gehanteerd. Het netto effect van het beheerplan buitensport sluit dan aan op het gepresenteerde saldo in het financieel meerjarenperspectief buitensport (blz. 14 tabel 7 van het meerjarenperspectief buitensport).

	Bedragen x € 1.000			
Overige ontwikkelingen buitensport	2013	2014	2015	2016
BTW verhuur van accommodaties t.l.v. gemeente	-19	-19	-19	-19
Toekomstig BTW voordeel exploitatie minder groot	-20	-20	-20	-20
Overige ontwikkelingen buitensport	-39	-39	-39	-39

4.5. Inkomensondersteuning

In het eerste kwartaal van 2012 heeft het college de nota 'Meedoen naar vermogen' ter vaststelling aan de Raad aangeboden. Deze nota geeft de beleidskaders weer voor de inkomensondersteuning in en door de gemeente Lansingerland. Samengevat wordt in de nota voorgesteld de extra middelen die vanaf 2012 via de Algemene Uitkering worden ontvangen in te zetten voor uitbreiding van het beleid. Er zijn via de inkomensgrens en het draagkrachtpercentage weliswaar mogelijkheden om de doelgroep en hiermee de lasten te verkleinen of gelijk te houden, maar zoals in de nota is aangegeven zijn de financiële gevolgen hiervan mogelijk nadeliger dan de in de nota aangevraagde inzet van de middelen.

De nota bevat enkele financiële voorstellen. Deze zijn in de kadernota 2012 opgenomen zodat de Raad deze integraal kan afwegen:

	Bedragen x € 1.000			
Ontwikkelingen inkomensondersteuning	2013	2014	2015	2016
Extra middelen via het Rijk beschikbaar (via de AU)	108	108	108	108
Collectieve verzekering minima	-70	-70	-70	-70
Voortzetten project Thuisadministratie	-30	-30	-30	-30
Budgetworkshops organiseren	-8	-8	-8	-8
Effect beleidskeuzes inkomensondersteuning	0	0	0	0

4.6. Werken in regie

In 2012 zijn we gestart met het regietraject. Op dit moment is het traject nog niet zo ver gevorderd dat financiële effecten c.q. opties zijn mee te nemen in de kadernota 2012. Uitzondering hierop vormt het traject voor de uitbesteding van WOZ/Belastingen. In de begroting 2012 - 2015 is hiervoor een taakstelling opgenomen van structureel € 100.000. Nu de aanbesteding (nagenoeg) is afgerond is duidelijk dat in het eerste jaar een nadeel door initiële kosten optreedt ten opzichte van de opgenomen taakstelling. De feitelijke besparing op basis van de resultaten van de aanbesteding in de jaren na 2012 en 2013 zijn hoger dan tot nu toe geraamd. Dit is een structureel voordeel.

	Bedragen x € 1.000			
Effect uitbesteding WOZ-belastingen	2013	2014	2015	2016
Effecten uitbesteding WOZ en Belastingen	-53	9	39	139
Totaal effect werken in regie	-53	9	39	139

4.7. Politieke wensen en/of ombuigingen

Voor de kadernota 2012 zijn door de collegeleden en het ambtelijk apparaat diverse wensen aangedragen en ook enkele voorstellen voor ombuigingen. Naar aanleiding van de evaluatie van het proces 'kadernota 2011' worden alle voorgestelde wensen en ombuigingen gepresenteerd. De gearceerde regels zijn de wensen en ombuigingen waar het college voorstelt deze toe te kennen en op te nemen in de begroting 2012.

	Bedragen x € 1.000			
Politieke wens of ombuiging	2013	2014	2015	2016
1. Maatschappelijk werk	-255	-255	-255	-255
2. Onderhoudsniveau 'toplocaties' op niveau A houden	-100	-100	-100	-100
3. Pilot voorjaars schoonmaak groen i.s.m. bewoners	-50			
4. Incidenteel budget uitvoering hondenpoepbeleid	-20			
5. Verhogen budget verkeersmaatregelen	-40	-40	-40	-40
6. Aanpassen kruising Industrieweg-Rodenrijseweg	0	-12	-12	-12
7. Jaarlijkse benchmark kwaliteit dienstverlening	-18	-18	-18	-18
8. Dienstverlening - gemeentelijk informatiecentrum	-60	-60	-60	-60
9. Dienstverlening - budget veranderingmanagement	-150	-150	-150	-150
10. Nieuwe website - eenmalige 'investering'	-40			
11. Burgerparticipatie beleidsterrein 'veiligheid'	-40	-40	-40	-40
12. Burgerparticipatie - nota burgerparticipatie	-40			
13. Incidentele uitgaven organisatie ontwikkeling	-225			
14. Incidenteel budget 2013 - coalitieakkoord	-200			
15. Rijksbezuiniging op kosten politieke ambtsdragers			350	350
16. Taakstelling AU gekoppeld aan Rud	219	282	282	282
17. Coördinatie woonwagens	-40	-30	-20	-20
18. Accent onderwijs	-8	-8	-8	-8
19. Afval scheiden loont	-8	-8	-8	-8
Totaal meegenomen	-362	236	596	596

1. Maatschappelijk werk

Het aantal FTE voor maatschappelijk werk binnen de gemeente Lansingerland (via de stichting Kwadraad) ligt onder de landelijke norm van 6 FTE per 1.000 inwoners. Stichting Kwadraad heeft aangegeven een toename van het aantal cliënten te zien en sluit een verdere stijging, bijvoorbeeld als gevolg van de introductie van de eigen bijdrage voor geestelijke gezondheidszorg niet uit. Als wens is een uitbreiding van het aantal FTE aangevraagd naar het niveau van de landelijke norm. Het college stelt voor deze wens niet te honoreren. Dit is vooral een beslissing op financiële gronden.

2. Onderhoudsniveau 'toplocaties op niveau A houden'

In het integrale beleidskader beheer openbare ruimte, zoals in maart 2012 gepresenteerd aan de raad, is onderhoudsbeeldkwaliteit B voor de hele gemeente opgenomen als ambitie. Voor de toplocaties van de gemeente, zoals de dorpscentra, de stations, delen van Bleizo en de grote parken, is dit niet voldoende en doet de gemeente nu al meer. Mede met het oog op de 'taakstellingen' bij de beheerplannen is voorgesteld aanvullend budget beschikbaar te stellen om het niveau van de genoemde locaties hoger dan gemiddeld te houden. Het college stelt voor deze wens niet te honoreren. Met de huidige budgetten voor beheer, de budgetten uit de beheerplannen en de budgetten voor uitbreiding van areaal is het niet uit te sluiten dat het niet mogelijk is om het niveau op de genoemde locaties hoger dan gemiddeld te houden.

3. Pilot voorjaarsschoonmaak groen

Betreft aanvraag voor een pilot waarbij gemeente en burgers samen een voorjaarsschoonmaak uitvoeren in de buitenruimte. Initiatief wordt positief benaderd, maar financieel gezien zien we geen mogelijkheden.

4. Incidenteel budget hondenpoepbeleid

Er is nu geen budget voor hondenpoepbeleid. Hondenpoep staat in de top drie van ergernissen in Lansingerland en veel inwoners ondervinden hinder hiervan. Om vanaf 2013 op een pragmatisch ingestoken werkwijze hier invulling aan te geven stelt het college voor de wens te honoreren.

5. Verhogen budget verkeersmaatregelen

Met ingang van 2011 is het budget voor verkeersmaatregelen verlaagd als uitkomst van de herbezinning in 2010. Geconcludeerd wordt dat het budget nu toch onvoldoende is en wordt verzocht de vermindering van 2010 naar 2011 terug te draaien. Het college stelt voor deze wens niet te honoreren. De maatregel is pas een jaar van kracht. Pas over een periode van meerdere jaren kan geconcludeerd worden dat structureel meer geld nodig is. Opgemerkt wordt dat medio 2012 het budget voor heel 2012 al besteed is.

6. Aanpassen kruising Rodenrijseweg-Industrieweg

Er bestaat de wens om de kruising Rodenrijseweg-Industrieweg aan te pakken. Vergt een investering van € 245.000. Er is geen acute verkeerstechnische noodzaak om de kruising aan te passen. Gezien de huidige financiële situatie stelt het college voor deze wens niet te honoreren.

7. Jaarlijkse benchmark kwaliteit dienstverlening

Om vast te stellen of de kwaliteit van de dienstverlening van de gemeente goed is en zich verbeterd op grond van het programma dienstverlening kan jaarlijks een benchmark worden uitgevoerd. Gezien de huidige financiële situatie stelt het college voor deze wens niet te honoreren. Er is geen acute noodzaak.

8. Dienstverlening - gemeentelijk informatiecentrum

Verzocht is budget beschikbaar te stellen voor marketing, communicatie en kosten van events en tentoonstellingen in het gemeentelijk informatiecentrum. Het college stelt voor deze wens niet te honoreren. Er is geen acute noodzaak en tentoonstellende organisaties dienen in principe zelf te zorgen voor marketing, communicatie etc.

9. Dienstverlening - budget verandermanagement

Verzocht is budget beschikbaar te stellen voor een organisatieverandering naar een dienstverlenende gemeente. Zowel intern als extern. Het college onderschrijft de noodzaak van een dienstverlenende gemeente. In de afgelopen jaren zijn hier ook verschillende budgetten voor beschikbaar gesteld en resultaten bereikt. Alles afwegende stelt het college voor de wens niet te honoreren omdat er geen acute noodzaak is en de financiële situatie van de gemeente dit niet toelaat.

10. Nieuwe website - eenmalige investering

In 2012 en 2013 wordt een nieuwe website ontwikkeld en geïmplementeerd. Voor 2013 is € 40.000 incidenteel nodig. Het verbeteren van de website en het hiermee faciliteren van de dienstverlening en service aan de inwoners is noodzakelijk en past binnen het e-overheid programma. Het college stelt voor deze wens te honoreren.

11. Burgerparticipatie beleidsterrein veiligheid

In 2012 volgt een evaluatie van de invoering en uitbreiding van buurtpreventie. De evaluatie wordt gekoppeld aan een voorstel waarin breed gekeken wordt naar alle (nieuwe) vormen van burgerparticipatie binnen veiligheid (projecten zoals burgernet, buurt bestuurd en anderen). Verzocht is om budget beschikbaar te stellen voor de verdere ontwikkeling van deze initiatieven. Het college stelt voor deze wens, voorlopig, niet te honoreren en de evaluatie af te wachten.

12. Burgerparticipatie - nota burgerparticipatie

De Raad heeft de nota burgerparticipatie vastgesteld. In de nota is aangegeven dat voor 2013 een budget nodig is van € 40.000 voor enkele initiatieven op het gebied van burgerparticipatie en dat integrale afweging van dit budget zal plaatsvinden bij de kadernota 2012. Het college stelt voor deze wens te honoreren op grond van de vastgestelde nota.

13. Incidentele uitgaven organisatie ontwikkeling

Op verschillende beleidsterreinen is behoefte aan versterking van de beleidsontwikkeling als gevolg van nieuwe wetgeving. Dit vergt tevens op verschillende plekken binnen de organisatie een verdere professionalisering en het terugbrengen van uitvoerende taken. Hiervoor is een incidenteel budget nodig in 2013 van € 200.000. Daarnaast loopt de ontwikkeling van de Metropoolregio door in 2013. Hiervoor is € 25.000 aan incidenteel budget nodig. Het college stelt voor beide wensen te honoreren.

14. Incidenteel budget coalitie akkoord

In het addendum bij het coalitie akkoord is vastgelegd dat de Raad incidenteel € 200.000 kan inzetten voor raadsspecifieke wensen. Het college stelt voor de keuze om hier al dan niet in 2013 invulling aan te geven en zo ja hoe volledig aan de Raad over te laten.

15. Rijksbezuiniging op kosten politieke ambtsdragers

In de septembercirculaire 2011 is vanaf het jaar 2015 een korting opgenomen op de algemene uitkering in relatie tot het aantal politieke ambtsdragers. Dit hangt samen met het wetsvoorstel van de Minister van Binnenlandse Zaken om het aantal politieke ambtsdragers (wethouders en raadsleden) substantieel te verlagen. De korting op de algemene uitkering is al verwerkt in het uitgangspunt voor de kadernota. Het college stelt voor hier tegenover een bezuiniging op te nemen vanaf 2015 ter hoogte van hetzelfde bedrag.

16. Taakstelling algemene uitkering gerelateerd aan Rud

In de septembercirculaire 2011 is vanaf het jaar 2015 een korting opgenomen op de algemene uitkering in relatie tot de ontwikkeling van de Rud's. De korting op de algemene uitkering is al verwerkt in het uitgangspunt voor de kadernota. Het college stelt voor hier tegenover een bezuiniging op te nemen vanaf 2013 ter hoogte van hetzelfde bedrag. Wel wordt opgemerkt dat een bezuiniging vanaf 2013 enigszins optimistisch is. De komende periode wordt ten behoeve van de begroting 2013 onderzocht in hoeverre deze taakstelling ook daadwerkelijk haalbaar is.

17. Coördinatie woonwagens

In de begroting 2012 - 2015 zijn geen middelen opgenomen voor de coördinatie woonwagenterreinen. De komende jaren is hier nog wel inzet gewenst. Het college stelt voor deze wens te honoreren.

18. Accent onderwijs

De Raad is eerder geïnformeerd over het feit dat voor het continueren van het onderwijs aan verschillende inwoners van de gemeente Lansingerland via Accent budget nodig is. Afgesproken is deze wens te betrekken bij de kadernota 2012. Het college stelt voor de wens te honoreren.

19. Afval scheiden loont

In de Raadsvergadering van 26 april 2012 is een amendement aangenomen over het scheiden van afval. De extra uitgaven zijn meegenomen in deze kadernota.

4.8. Lokale lasten

In het coalitie akkoord is opgenomen dat de OZB, behoudend inflatiecorrectie, niet zal stijgen. Dit is dus ook de lijn voor de Kadernota 2012 en de Begroting 2013.

Regelmatig doemt in de media de artikel-12 status op in relatie tot de gemeente Lansingerland. Belangrijk om te constateren is dat een gemeente pas een aanvraag kan doen voor een artikel-12 status als de OZB verhoogd is naar het 'instaptarief' voor artikel-12. Feitelijk is dit het benutten van de onbenutte belastingcapaciteit uit de beschikbare weerstandscapaciteit. In de tabel hieronder wordt inzicht gegeven in de effecten op de begroting indien de tarieven voor de OBZ worden verhoogd naar het minimale niveau voor artikel-12.

	Bedragen x € 1.000			
Scenario maatregelen	2013	2014	2015	2016
coalitie akkoord OZB niet verhogen	0	0	0	0
OZB naar instaptarief artikel 12	3.205	3.205	3.205	3.205
Ingroei OZB naar instaptarief artikel 12	1.000	2.000	3.205	3.205

Uit het totaalbeeld Kadernota 2012 blijkt dat Lansingerland in de jaren 2013, 2015 en 2016 een tekort kent. Dit is zorgelijk, maar betekent niet dat de gemeente direct een artikel-12 gemeente is. Er zijn nog voldoende sturingsmogelijkheden en indien de belastingcapaciteit volledig wordt benut, is er sprake van overschotten. Dit is zelfs het geval indien structureel rekening wordt gehouden met het effect van de netto contante waarde van de grondexploitaties.

5. Weerstandsvermogen

Een belangrijke indicator voor de financiële situatie van de gemeente en de ontwikkeling hierin is de ontwikkeling van het weerstandsvermogen. Op basis van de cijfers van de jaarrekening 2011, de resultaten van de kadernota 2012 en de concept nota reserves en voorzieningen 2012 is het weerstandsvermogen geactualiseerd. Ook zijn risico's opnieuw bekeken en waar nodig bijgesteld, aangevuld of geschrapt. De ontwikkeling van het weerstandsvermogen is op basis van deze uitgangspunten als volgt:

	bedragen x € 1.000					
	peildatum 31-dec-11	peildatum 31-dec-12	31-dec-13	31-dec-14	31-dec-15	31-dec-16
Algemene reserve	11.671	12.453	17.967	17.984	16.349	14.900
Af: inzet AR Voorafsche Polder (in 2012)	-1.500					
Bij: saldo jaarrekening 2011	2.600					
Bij: mogelijke vrijval deel reserve kap. Lasten		3.500				
Bij: voorgestelde mutatie nota R&V		2.616				
sub - totaal algemene reserves	12.771	18.569	17.967	17.984	16.349	14.900
Egalisatiereserve groei	0	0	0	0	0	0
Reserve grondprijzen	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500
reserve Boterdorpseweg	1.750					
Reserve projecten (bestemd)	3.393	2.807	2.807	2.807	2.807	2.807
sub totaal bestemmingsreserves	6.643	4.307	4.307	4.307	4.307	4.307
Onbenutte belastingcapaciteit	3.204	3.204	3.204	3.204	3.204	3.204
Post onvoorzien	50	50	50	50	50	50
Totale weerstandscapaciteit	22.668	26.130	25.528	25.545	23.910	22.461
benodigde weerstandscapaciteit 2011	32.800	32.800	32.800	32.800	32.800	32.800
ratio weerstandsvermogen	0,69	0,80	0,78	0,78	0,73	0,68
betekenis	onvoldoende	onvoldoende	onvoldoende	onvoldoende	onvoldoende	onvoldoende

Mede door de aanhoudende economische tegenwind nemen de risico's binnen het grondbedrijf nog steeds toe. Ten opzichte van de begroting 2012 is daarom de benodigde weerstandscapaciteit met ongeveer € 6,0 toegenomen. In 2012 verwachten wij op basis van de actualisatie van de reserves en voorzieningen een eenmalige verbetering van de beschikbare weerstandscapaciteit. Dit kan echter niet voorkomen dat het weerstandsvermogen van de gemeente onvoldoende is en blijft en vanaf 2012 ook structureel weer naar beneden gaat.

Opgemerkt wordt dat het weerstandsvermogen deels een 'statistische' benadering is waarbij de benodigde weerstandscapaciteit wordt bepaald op basis van een schatting van kansen en bedragen. Dit betekent ook dat als zich een risico voordoet er per definitie 'te weinig' via het weerstandsvermogen is gereserveerd.

Mocht de komende jaren de economische tegenwind aanhouden, de woningbouwplanning nog verder naar beneden worden bijgesteld en mogelijk ook de grondprijzen (verder) worden verlaagd, met verdere afboekingen op de grondexploitaties tot gevolg dan kan onze gemeente dit waarschijnlijk niet opvangen binnen de reserves.

6. Kanttekeningen bij het meerjarenbeeld

6.1. Nog niet te kwantificeren ontwikkelingen

Net zoals in voorgaande jaren zorgt o.a. de instabiele landelijke politieke situatie voor voortdurende onzekerheid omtrent de financiële situatie bij gemeenten. Het is in deze kadernota daarom niet mogelijk op alle onderdelen een compleet beeld te schetsen. Dit onderdeel geeft een schets van zaken waarvan nu bekend is dat er ontwikkelingen zijn die nu nog niet financieel vertaald kunnen worden. Op een aantal, nog nader te bepalen momenten, wordt u geïnformeerd over belangrijke ontwikkelingen op dit gebied en de eventueel daaruit voortvloeiende gevolgen. Op een aantal onderwerpen wordt hier kort ingegaan.

Val van het kabinet

Door de val van het kabinet zijn en worden er diverse ‘dossiers’ controversieel verklaard. Dit geldt mogelijk ook voor de Wet werken naar vermogen en enkele decentralisaties (bijvoorbeeld de AWBZ). Nadere uitwerking moet op Rijksniveau nog plaatsvinden waardoor de financiële gevolgen nog niet zijn aan te geven. De verwachting is dat voor het zomerreces van de Tweede Kamer meer duidelijkheid zal ontstaan.

De verkiezingen zullen niet eerder plaatsvinden dan het najaar van 2012. Rekening houdend met een bepaalde doorlooptijd aan formatie van een nieuwe coalitie en kabinet zal er voor de begroting geen nieuw regeerakkoord bekend zijn. Eventuele effecten van een nieuw regeerakkoord die de gemeenten zullen raken voorzien wij pas in de kadernota 2013 mee te kunnen nemen.

Rijksbezuinigingen voor 2013

Eind april 2012 hebben diverse fracties in de Tweede Kamer overeenstemming bereikt over een bezuinigingspakket voor 2013. Onderdelen hiervan raken ook onze gemeente, bijvoorbeeld de verhoging van de BTW. Omdat deze ontwikkeling zich heeft voorgedaan na medio april 2012 zijn de effecten niet meer meegenomen in deze kadernota. Logischerwijs worden deze wel in de begroting 2013 verwerkt.

Woningbouw en bedrijventerreinen

Hiervoor zijn al verschillende opmerkingen gemaakt over de woningbouw, de woningmarkt en de markt voor bedrijventerreinen. De invloed hiervan op de begroting is heel groot en afwijkingen in de realisatie zijn niet uit te sluiten. De verkoop van woningen verloopt nog stroef en zicht op een kentering is er nog niet. Het effect daarvan op grondexploitaties is al langer merkbaar. Sinds het najaar van 2011 merken wij dat ook de druk van de vertraging bij de uitgifte van bedrijventerreinen toeneemt. Bij het opstellen van de begroting 2013-2016 zal bekeken of en zo ja welke maatregelen mogelijk zijn om de lasten op grondexploitaties te drukken. Het effect daarvan op de (reken)rente zal daarin worden meegenomen.

6.2. Actualisatie en mutaties op reserves

Een integrale doorrekening van de mutaties op reserves en voorzieningen heeft nu niet plaatsgevonden. Ook zijn eventuele veranderingen in de reserves en voorzieningen als gevolg van het vaststellen van de jaarrekening zijn nu niet in beeld gebracht, uitgezonderd het effect daarvan op de kostenplaats kapitaal-lasten (rente). De op te stellen begroting 2013-2016 zal een actueel beeld geven van de reserves en voorzieningen en de eventuele invloed daarvan op het meerjarenbeeld.

6.3. Rente

Rente speelt een belangrijke rol in de begroting van de gemeente Lansingerland. In de uitwerking van het meerjarenbeeld is dat wederom duidelijk geworden. Op basis van de laatst bekende gegevens is het effect van de rente op de meerjarenbegroting herkend en bijgesteld. Het positieve effect nu is vooral veroorzaakt door veranderingen in de vermogensbehoefte en de omvang van de eigen financierings-

middelen. De omvang van de leningportefeuille maakt overigens dat er kritisch gekeken moet worden naar marktontwikkelingen. Het is dan ook niet ten onrechte om vast te stellen dat de invloed van rente in de (meerjaren)begroting volatiel is.

De volume effecten in vermogensbehoefte en financieringsmiddelen zijn sterk afhankelijk van ontwikkelingen. Een inhaalslag op investeringen in het openbaar gebied vanuit de beheerplannen, minder inkomsten door dalende grondprijzen of juist hogere inkomsten door grondverkopen zijn reële scenario's. Dit vraagt vanuit de beheersing een voortdurende monitoring van dit soort ontwikkelingen. In de op te stellen begroting 2013-2016 zal wederom een actualisering op dit onderdeel plaatsvinden.

Een ander onderwerp dat grote invloed kan hebben is het verloop van de renteontwikkeling op de geld- en kapitaalmarkt. De marktrente is in beweging en de laatste bekende prognoses voorspellen op de middellange termijn rentestijgingen veroorzaakt door economische ontwikkelingen en inflatie. Ook zullen hogere kapitaaleisen aan banken (bijvoorbeeld vanwege de invoering van Basel 3) een prijsopdrijvend effect hebben. Voor de langlopende rente blijft de verwachting dat dit nog past binnen de bestaande uitgangspunten.

Voor wat betreft de ontwikkeling van de rente spelen enkele risico's die we hier nog benadrukken. Door de landelijke politieke omstandigheden en de economische situatie in de Eurozone bestaat het risico dat de rating van Nederland wordt verlaagd. Voor de Nederlandse Staat betekent dit dat de kapitaallasten toenemen. Als dat gebeurt heeft dat ook directe invloed op de financieringsrente van gemeenten. Ook deze zal dan stijgen. Daarnaast krijgen waarschijnlijk alle banken (dus ook de BNG) te maken met de eisen van Basel 3. Als gevolg hiervan valt niet uit te sluiten dat banken, en ook de BNG, kritischer zullen gaan kijken naar de gemeenten die zij financieren en het individuele risicoprofiel van die gemeenten. Met name bij de gemeenten die al een grote schuldpositie hebben en flink geïnvesteerd hebben in grondexploitaties. Stelregel binnen het bankwezen is dat een hoger risicoprofiel gepaard gaat met een hogere rente op de financiering.

Bijlage 1: Uitgangspunten op te stellen meerjarenbegroting 2013-2016

Het uitwerken van de kaders en richtingen uit deze kadernota tot de Begroting 2013 - 2016 volgt spoedig op het vaststellen van dit document. Bij de uitwerking worden de volgende uitgangspunten gehanteerd.

1. Grondexploitaties

Eind 2009 heeft onderzoeksbureau ABF in opdracht van Lansingerland onderzoek gedaan naar de woningbouwplanning in relatie tot de ontwikkelingen op de woningmarkt. Dit heeft geleid tot het rapport Woningmarktprofiel Lansingerland. De conclusies hieruit leiden tot een drastische bijstelling van de woningbouwplanning met de bijbehorende nadelige financiële consequenties.

Wij hebben daarom - vooruitlopend op de jaarlijkse update van de grondexploitaties - de consequenties voor het meest aannemelijke scenario vertaald in het financiële effect op de grondbedrijffunctie. De berekening, die wij hiervoor hebben gemaakt, is gebaseerd op een tweetal pijlers:

- De vertraging in de productieplanning;
- De gevolgen van de grondprijzontwikkeling.

Het meest aannemelijke scenario voor de woningbouwplanning en grondprijzontwikkeling leidde voornamelijk tot een extra te nemen verlies van € 2,2 miljoen op de grondexploitaties zoals verwerkt in de jaarrekening 2011. Wij hebben de risicoanalyse en de beoordeling van het weerstandvermogen hierop geënt. Bij de begrotingsbehandeling komend najaar zullen wij op basis van de geactualiseerde grondexploitaties u een nieuw voorstel voorleggen om het bedrag aan verliesneming te markeren.

2. Inwoner- en woningaantallen / groeigerelateerde baten en lasten

In januari 2012 is de nieuwe woningbouwplanning en de hierbij behorende bevolkingsprognose opgesteld. De Kadernota 2012 is gebaseerd op deze in januari geactualiseerde plannen. De verwachte ontwikkeling van de aantallen inwoners en aantal woningen voor 2013-2016 vertoont het volgende verloop:

aantallen per 1 januari	2013	2014	2015	2016
Inwoners	56.400	57.150	58.050	58.650
Woningen	21.686	21.986	22.386	22.786
toename woningen / jaar t	300	400	400	450

Voor de aantallen van inwoners en woningen is de beleidslijn "reëel scenario" aangehouden. Op basis van bovenstaande gegevens heeft in deze Kadernota de doorrekening plaatsgevonden. De groeigerelateerde baten en lasten zijn gebaseerd op bovenstaand verloop van inwoners en woningen.

3. Prijs- en loonontwikkeling (inflatie)

Medio maart 2012 zijn op basis van indicatie van het Centraal Plan Bureau de loon- en prijsontwikkeling bepaald voor 2013. De loon- en prijsontwikkeling voor 2013 is min of meer gelijk aan de berekende inflatie van 1,5%. Voor de personeelskostenraming 2013 wordt voornamelijk niet gerekend met een loonstijging. De budgetten voor goederen en diensten worden op basis van de lopende bezuinigingen met de berekende inflatie geïndexeerd.

4. Algemene uitkering uit het gemeentefonds

De algemene uitkering (AU) in de begroting 2013 - 2016 wordt gebaseerd op de septembercirculaire 2012, die door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) wordt gepubliceerd. Mocht verwerking van de septembercirculaire, vanwege het tijdstip van publicatie, onverhoopt niet meer mogelijk zijn, overweegt het college de berekening van de AU te baseren op de feitelijk bekende cijfers uit de laatste publicatie in casu de mei/junicirculaire 2012.

5. Dividend Eneco

De structurele raming dividend Eneco bedraagt in de meerjarenbegroting 2013 - 2016 100% van de laatst bekende uitkering dividend Eneco. Dit is het bedrag zoals besloten in de in april 2012 gehouden Algemene vergadering van Aandeelhouders (AVA) van Eneco Holding N.V. met betrekking tot de dividenduitkering over 2011. Voor de meerjarenbegroting ramen we een dividenduitkering van € 3,448 mln.

6. Rente

Uitgangspunt voor het rentepercentage op investeringen en de te ramen rente van nieuw aan te trekken langlopende geldleningen vormt de langjarige renteontwikkeling. De 10-jaarsrente bedraagt medio april 2012 2,62 % (april 2011 3,85%). De 20-jaarsrente (gelijke aflossing zonder tussentijdse renteherziening) bedraagt 3,59% (april 2011 4,72%). De verwachting is dat de rente de komende tijd licht zal stijgen. Op basis hiervan wordt voor de begroting 2013 aan investeringen, evenals voorgaande jaren, een rentepercentage van 4,5% berekend bij de kapitaallasten. Voor aan te trekken langlopende geldleningen wordt met eenzelfde rentepercentage gerekend met uitzondering van 2013. Dan wordt een percentage van 3,5% gehanteerd. De rente voor kortlopende leningen wordt, rekening houdend met de ontwikkelingen op de geldmarkt, gehandhaafd op 2,5%.

Mocht voor het afronden van de begroting 2013 de rating van Nederland zijn verlaagd, dan zullen deze effecten worden meegenomen in de begroting. Zie ook paragraaf 7.3.

7. Tarievenbeleid met betrekking tot belastingen en rechten

Het beleid op de tarieven wordt conform het coalitieakkoord gehanteerd. Kort samengevat betekent dit een kostendekkend tarief voor de afvalstoffenheffing, een extra verhoging (boven inflatie) van de rioolheffing conform het vastgestelde Gemeentelijk rioleringsplan (GRP) en alleen inflatiecorrectie voor alle overige belastingen en rechten. Als gevolg van de bezuinigingen worden de tarieven voor marktrechten extra verhoogd. De marktrechten zijn op dit moment 85% kostendekkend. De komende jaren wordt door een geleidelijke verhoging van de marktrechten de kostendekkendheid opgetrokken naar 100%. Voor 2012 t/m 2014 leidt dit tot een jaarlijks extra verhoging van de marktrechten met 5 % (boven inflatie).

De leges in de legestabel 2012 zijn volledig kostendekkend met uitzondering van huwelijkstarieven, kapvergunningen, rechten met betrekking tot de standplaatsen en diverse horeca gerelateerde leges. Bij het voorstel voor de tarieven voor 2013 zullen deze tarieven zoveel als mogelijk tot 100% kostendekking gebracht worden.

Begraafplaatsen:

In vergelijking met andere gemeenten zijn de leges gemeentelijke begraafplaatsen hoger dan gemiddeld. Jaarlijks worden de leges verhoogd met de inflatiecorrectie. De leges gemeentelijke begraafplaatsen zijn niet kostendekkend.

Bijlage 2: Maatregelen achter de hand voor slechtere tijden

In de Kadernota 2011 zijn een aantal maatregelen geduid die mogelijk tot een oplossing kunnen leiden voor het sluitend maken van de begroting in slechtere tijden. Het gaat om maatregelen waarvan de fracties in de kerntakendiscussie hadden aangegeven dat er bij voorkeur niet op bezuinigd mocht worden.

Een opvallende overeenkomst van deze thema's is overigens dat dit de gebieden zijn waar een groot deel van de gemeentebegroting in omgaat:

- *Inkomensvoorzieningen en -ondersteuning*: In de praktijk gaat het om versobering van de bijzondere bijstand. De gemeente voert het wettelijke beleid uit, zoals dat door het Rijk is bepaald. Het Rijk zet een sobere lijn in. De gemeente mag (zonder inkomenspolitiek te voeren) aanvullingen doen op dit minimum door middel van bijzondere bijstand. Een aantal gemeenten in onze omgeving hebben gekozen alleen over te gaan tot de noodzakelijke kosten. Met andere woorden de bijzondere bijstand wordt uitgevoerd op een karig niveau. Een aanpassing van het beleid vraagt overigens een nieuwe door de raad vastgesteld nota.
- *Diverse aspecten gezondheidszorg*: Dit beleidsveld gezondheidszorg bevat onder andere jeugd en openbare gezondheidszorg. Een groot deel van de taken die wij op het gebied van jeugd uitvoeren, zijn niet-wettelijke taken.
- *Kwaliteit openbare ruimte*: Beheer en onderhoud van de openbare ruimte is één van de grootste kostenposten in de begroting. Ondertussen zijn we op het niveau aangekomen dat verlaging van de budgetten onvermijdelijk leidt tot vermindering van het kwaliteitsniveau.
- *Onderwijs*: Aspecten van het beleidsterrein onderwijs zijn huisvesting, buitenschoolse opvang, bewegingsonderwijs, onderwijsachterstanden en leerplicht. Een maatregel zou kunnen zijn om met het onderwijsveld afspraken te maken over het terugbrengen van de vergoeding voor niet-wettelijke taken. Mocht dat noodzakelijk zijn, dan kan gekozen worden voor een verdere verlaging van de bijdrage van de gemeente.
Leerlingenvervoer is een veelbesproken onderwerp. Verder terugdringen van de kosten is alleen mogelijk bij een aanpassing van de verordening. Daarbij moet worden gedacht aan het bijstellen van de kilometergrens en het verhogen van de eigen bijdrage.
- *Belastingen*: Globaal gesproken levert 1% verhoging ongeveer € 100.000 aan extra inkomsten op. Er is nog € 3,2 miljoen aan onbenutte belastingcapaciteit.

In deze kadernota zijn deze onderwerpen buiten beschouwing gebleven. Wanneer op een later moment blijkt dat er ingrijpende maatregelen nodig zijn om tot een gezond financieel beeld te komen, zullen dit wel de gebieden zijn die onderzocht worden. Op dat moment zal ook de politieke afweging en besluitvorming plaatsvinden.